

PIIRTEITÄ KOSKEN HL SEURAKUNNAN KIRKOLLISISTA OLOISTA

vv 1721 - 1870

Pastoraalityöt:

Jalmeri Kahila
1921

Seurakunnan nimi

Vielä neljännesvuosisataa sitten nimitettiin tätä Kosken pitäjää Lammin Koskeksi. Ja vielä nytkin kuulee sitä nimeä joskus käytetyn. Missään tšekäläisessä kirkonarkistossa olevassa kirkonkirjassa tai asiapaperissa ei tätä nimeä kuitenkaan ole, joten voi otaksua, että nimitys Lammin Koski on yksinomaan kansan keskuudessa käytetty. Vanhoissa manttaalikirkoissa sitä joskus kutsutaan Etolaksikin 1). Kun Koski 24/1 1870 pääsi eroon Lammista itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi, annettiin sille uusi nimikin Hämeen Koski. Tästä kuitenkin johtui se haitta, että tänne osotetut kirjeet menivätkin Hämekoskelle 2) Karjalaan. Saadaksean tämän epäkohdan poistetuksi otti postihallitus käytäntöön nimen Koski (H.l.) ja sitä nimeä seurakuntakin käyttää.

Alue

Voidaksemme saada edes jonkunlaisen kuvan seurakuntamme alue-suhteista, täytyy meidän nojata tietomme vanhoihin manttaalikirjoihin, sillä ne niin selvästi kuvaavat silloisia asutusoloja. Koski on ikimuistoisista ajoista kuulunut hollolan kihlakuntaan.

Suur-hollola jakautui v. 1539 neljään nimismiespiiriin eli hallintopitäjään. Ne olivat: Asikkalan, hollolan, Tennilän ja Elimäen hallintopitäjät. Kukin hallintopitäjä taas jakautui eri nel-

1) F. O. Rapola, Häme, siv. 341

2) Voimakas koski Laatokkaan laskevassa Läskelän joessa. Tietonakirja III palsta 746.

jänneskuntiin. Asikkalan hallintopitäjässä olivat Viitailan, Asikkalan ja Urajärven neljänneskunnat; Hollolan hallintopitäjässä olivat Artjärven, Etolan, Ukeroisten ja Uskilan neljänneskunnat; Tennilän hallintopitäjässä olivat Korpikylän, Tennilän, Käikkälän ja Sattialan neljänneskunnat sekä Klimän hallintopitäjässä olivat Klimän ja Kuuhijärven neljänneskunnat 1). Meille tärkeimmät ovat Etolan, Tennilän ja Käikkälän neljänneskunnat. Kun kukin neljänneskunta vastasi yhteisesti sille määrätystä verosta, niin neljänneskuntaa voidaan kutsua veropiiriksikin 2).

Etolan neljänneskunta käsitti nykyisen kosken pohjoisosan sekä Kastarin ja Pinnolan kylät Hollolasta 3). Sitäpaitsi kuului siihen vielä laajoja takamaita, jotka muodostuivat siten, että kun väestön lisääntyessä metsästyks ja kalastus, joita elinkeinoja maanviljelyksen ohella harjoitettiin, kävivät riittämättömiksi, täytyi etsiä noita riistamaita kauempaa. Monet jäivät erämaihin oikein asumaan, mutta kuuluivat kuitenkin kiinteästi emäkylään ja ottivat osaa yhteiseen voronsuoritukseen 4).

Silloisilla etolaisilla lienee ollut kalastuspaikkoja kalarikkaassa Vesijärvessä 5). Uutisauskkaita Etolasta käsin lienee siirtynyt suur-Hollolan pohjoisiin erämaihin s.o. nykyisen Mäntyharjun ja Heinolan sekä Iitin ja Jaalan pohjoisosiin 6).

Etolan veropiiriin kuuluivat seuraavat kylät: Järventaka, Saukkola, Toivola, Tenhiälä, Melkkola, Kastari, Kauonkorpi, Ilola, Etola, Myrkkälä, Putula, Palomaa, Pinnola, Käikkälä ja Paistjärvi 7).

1) Alb. Siven, suur-Hollolan vaiheista siv. 13-23.

2) A. Siven, " " " siv. 12.

3) " " " " siv. 30.

4) " " " " siv. 13.

5) " " " " siv. 26.

6) " " " " siv. 31.

7) " " " " siv. 16.

Mitä takamaan kylä mainittuun veropiiriin kuului, ei varmuudella tiedetä, sillä esim. v. 1539 kuuluivat m.m. Hujansalon ja Hirvisalon kylät Heinolaista Urajärven veropiiriin, mutta v. 1548 kuuluivat ne Etolan ja taas v. 1559 Urajärven veropiiriin 1). Tämä, että kahdenkymmenen vuoden kuluessa ennättämälä kuulua kolmeen veropiiriin, viittaa siihen ankaraan kilpailuun, joka lienee aikoinaan vallinnut asikkalaisten ja koskelaisten välillä näiden, silloin kalarikkaiden seutujen omistamisesta. Veropiirin vanhin kylä lienee Etola, koska veropiiri on siitä saanut nimensä.

Tennilän veropiiriin eli neljänneskuntaan kuuluivat: Pättilä, Kiukkala, Leiniälä, Hyväneula, Hähkänniemi, Vehmaa, Voistio, Tennilä, Niinimäki ja Radansuu, joista kaksi viimeksimainittua sijaitsee lähellä Kausalan asemaa 2). Tämän mukaan kuului siis vain Pättilä, Kiukkala, Leiniälä ja Hyväneula Kosken pitäjän kylistä Tennilän hallintopitäjään. Mutta vasta 1649 lähtien kuului Koskesta viisitoista kylää Tennilän, yhdeksän kylää Hollolan ja yksi kylä Uudenkylän hallintopitäjään 3).

Edellä olevasta näemme, etteivät hallintopitäjät eli nimis-

---

1) A. Siven e.m.t. siv. 28.

2) " " siv. 19.

3) A. P. Siren, Borgå stifts Matrikel. - Kosken kirkon arkistossa on tämä asiaa koskeva todistus, joka kuuluu: "Että allamainitut kylät, jotka nyttemmin kuuluvat Kosken kappeliseurakuntaan, vasta 1649 alkaen ovat merkityt allamainittuihin pitäjiin kuuluviksi nim. Tennilän pitäjään: Miehola, Pättilä, Töykkylä, Hyväneula, Saapas, Toijala, Porvola, Koskenkylä, Huhti, Rippola, Kihkilä, Leiniälä, Kurjala, Lepistö ja Hankala. Hollolan pitäjään: Paltmaa, Kaunkorpi, Järvenpää, Tenhiälä, Melkkola ja Putula. Uudenkylän pitäjään: Huljala. Todistaa Hämeenlinnan Läähinkonttorissa 28/3 1778 Joh. Nordenswan."

miehen lännit olleet ollenkaan samoja kuin kirkkopitäjät ja että hallintopitäjien rajoja muuteltiin, vaikka seurakuntain rajat pysyivät muuttumattomina. Tennilän neljänneskuntaan v. 1539 kuuluvat rintamaan kylät käsittivät keskisen Kosken sekä osan Hollolasta ja Kärkölästä. Nämä kaikki sijaitsivat ikivanhoilla asutuspaikoilla.

Uutisasutuksen levittäjänä Tennilän veropiiri oli varsin tärkeä. Tenniläiset tekivät eräretkiä aina Iittiin, Jaalaan ja Elimelle saakka 1). Niinimän ja Radansuun kylät, joista jo edellä on ollut puhe, olivat tenniläisten vanhaa omaisuutta. Aina Elimien nykyisen kirkon seuduilta saakka omistivat tenniläiset maita. Niinpä 3/8 1481 vahvistettiin rajat erään Maunu Mustan maille, jotka hän oli ostanut Hannu Tennilältä ja hänen kumppaneiltaan. Kaakapaleen rajoiksi määrättiin: "Maantietämöte i Kesola Qvarn (mylly), Tyrisetä Soidenniemi, Lyly suolenden sitan saari i Svenske Rää (Ruotsin raja?), Pökinperä, Swrikivi (Suurikivi), Palonmnen pähä, Hartian mhenotza, Tasinion polwi, Jokimöte silda, Hoisia Korwan-
oian sw (haisevan karvanojan suu), Katekenoian silda." Tästä Maunu Mustasta lienee sitten Mustilan kylä Elimellä saanut alkunsa. Edellämainituista paikannimistä Kesola sijaitsee Elimellä ja Taasia Iitissä. Lähempänä olevista takamaan kylistä lienee Luhtikylä Orimattilassa saanut alkunsa Tennilästä, koska manttaalikirjassa mainitaan Tennilässä olevien isäntien joukossa Joonas Laurinpoika Luhtinen 2).

Käikkälän neljänneskuntaan kuuluivat: Hautjärvi, Sattiala,

---

1) F. O. Rapola e.m.t. siv. 351, 375.

2) A. Siven, e.m.t. siv. 35.

Hutiala, Kiukkala, PHTilä, Toiala, Porvuola, Oitti, Huhtis, Rippo-
la, Onnivuori, KÄikkälä, Koskis (Kosken kylä) ja Kimola. Tämä nel-
jänneskunta käsitti alueita Pohjois-Koskelta, Itä-Lammilta ja muu-
tamia kyliä MÄntsälästä. Sen takamaat olivat Jaalan Kimolassa, jos-
ta Jaalan kylä on eronnut 1).

Nykyinen Kosken seurakunta, joka v. 1870 erotettiin Lammista
itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi, ollen sitä ennen sen kappelina,
ja johon samalla liitettiin Putulan, Järvenpään ja Huhdin kylät,
käsittäen kapean maakaistaleen Asikkalan, Hollolan, Kärkölän ja
Lammin välissä. Seurakunnan koko pinta-ala on 185,7 mk² ja on sen
pituus Asikkalan rajasta Kärkölän rajaan 30 km ja leveys Hollolan
rajasta lammin rajaan 12 km.

Kyliä oli seurakunnassamme vuoden 1539 manttaalikirjan mukaan
kaikkiaan kahdeksantoista, joiden suuruus käy ilmi seuraavasta tau-
lukosta. Tosin kyllä taulukosta ei käy ilmi kylien asukasluvu, vaan
ainoastaan työhön kykenevien miesten eli jousien paljous, mutta
siitä voi jossain määrin arvioida koko asukasluvun suuruuden.

Kylän nimi	Jousia	Taloja
Melkkola	1	1
Kauankorpi	6	3
Ilola	7	3
Etola	14	7
Hyrkkälä	4	2
Putula	5	3
Patomaa	4	2
PHTilä	10	5
Kiukkala (PHTilä)	7	4
Leiniälä	4	2
Hyväneula	15	10
Hutiala	2	1
Kiukkala	5	5
Toiala	7	5
Porvuola	15	9

1) A. Siven, e.m.t. siv. 36.

Huhtis	5	5
KHikkälä	7	5
Koski (Kosken kylä)	9	6
	<hr/>	
Yhteensä	127	78

Kun tarkastelemme tätä taulukkoa, niin huomaamme, miten koko nykyään kuusitoista taloa käsittävässä Hutialan kylässä ei ollut muuta kuin yksi talo ja kaksi työkykyistä miestä. Mutta jos luomme silmäyksen asutukseen parisen sataa vuotta myöhemmin, jolloin Kosken seurakunnan kirkonkirjat alkavat, niin huomaamme siinä tapahtuneen melko suuria muutoksia.

Kosken ensimmäisen kirkonkirjan mukaan vltä 1749 oli Koskella kaikkiaan kaksikymmentäyksi kylä. Nimitettiin: Pötilän kartano, Pötilän kylä, jossa oli talot: Uotila, Jackola ja Isopirtti; Toiala, jossa oli kaksi taloa Ylostalo ja Alestalo; Porvuola, jossa oli Rahickala, Kurkela, Seppälä, Rekola, Utela ja Kupila. Koski (Kosken kylä) siinä oli Tupala niminen talo, jota omisti kersantti Anders Srejerncreutz; Peldola ja Lämpala, jota viimeksimainittua omisti rva Anna Elisabet Afleck. Etolassa oli kymmenen taloa nimeltä: Nickilä, Groppila (Ruoppila) I, Groppila II, Jacola, Snickari, Nikula, Rekola, Niula, Lambola ja Kehänmaa. Padonmaa, jossa oli Hückelä ja Jussila. Kauonkorpi, jossa oli Tarckila, Heickilä ja Alhois. Melkkalan kylä oli yhtenä talona. Tenhikälässä oli samoin vain yksi talo, Lambola. Hudjalassa tapamme nyt yhdeksän taloa nimeltä: Sipilä, Heickilä, Dafvela, Hinckala, Lambola, Käckila, Bertula, Kuckola ja Seppälä. Mangalan kylä on vielä yhtenä talona. Hyväneflassa on seitsemän taloa: Matero, kruunun virkatalo, jonka hoitajana on Th. Ad. Vudentierna, Maijala, Bentilä, Knihtilä, Niisula, Jaackola ja Kappalaisen virkatalo. Kappalaisena on Joh. Herkepee (Härkäpö). Micholan kylässä on Piskula, Kittelä, Heickilä

ja Juckala. Saapas, jossa nykyään on kuusi taloa, on vielä yhtenä. Leinihlässä oli Leinihä I ja Leinihä II. Töykkylän kylä on yhtenä ja Kiukkalassa (KHikhlässä) on kaksi taloa Maamela ja Nikula.

Noin kolmeenkymmeneen vuoteen emme huomaa asutuksessa tapahtuvan erikoisempia muutoksia. Mutta 1770 - 1800 välisenä aikana huomaamme siinä niitä tapahtuneen sitä enemmän. Kylät tosin ovat samat, mutta asumusten lukumäärä niissä on huomattavasti kasvanut ja uudistaloja syntyhyt takamaille, kuten seuraavasta näemme.

Kirkonkirjan mukaan v:ltä 1800 oli pithjässämmme seuraavat kylät ja talot:

Kurjalan säteri, jota omisti kapteenin leski Beata Maria Munsterhjelm.

KHikhlä, jossa oli Eerola N:o 1 omistajana maamittari A. Lind ja Eerola N:o 2 omistajana maamittari Martin Johan Bellman, jonka sanotaan olleen runoilija Bellmanin sukua Ruotsista; Laurila, Maamela N:o 1 ja N:o 2, Rasila N:o 1 ja N:o 2, Suutari, Vitkala ja Nikula.

Ilola N:o 1, N:o 2 ja N:o 3.

Etola; siinä oli talot: Gropila N:ot 1-4, Jacola N:o 1 ja N:o 2, Lambola, Nisula, Nickilä N:o 1 ja N:o 2, Pappila, Rekola N:o 1, N:o 2 ja N:o 3, Snickari N:o 1 ja N:o 2 ja Kehä.

Padoma, jossa oli HHöckhlä eli Nygård, Mäkelä ja Jussila N:o 1 ja N:o 2.

Kauonkorpi, jossa oli Alhois N:ot 1-3, Tarkkila N:ot 1-4 ja Heikkilä N:ot 1-4.

Melkkola oli yhtenä talona. Sitä omisti kappalaisen leski Elisabet Florin.

Tenhihlässä oli edelleenkin vain yksi talo, Lambola.

Hudjala; siinä oli Bertula N:o 1 ja Bertula eli Mättäkylä

N:o 2, Dafvela N:o 1 ja N:o 2, Heikkilä N:o 1 ja N:o 2, Hinkala N:o 1 ja N:o 2, Kuckola N:o 1 ja N:o 2, Käckila, Lambola, Seppälä N:o 1 ja N:o 2, Sipilä N:o 1 ja N:o 2.

Hangala, jossa oli Hangala N:o 1 ja N:o 2.

Sapas, jossa oli Sapas N:o 1, N:o 2, N:o 3 ja N:o 4 sektoripat Mäntäusta, Vikki(lä) ja Vappula.

Miehola, jossa oli Heikkilä N:o 1 ja N:o 2, Juckola, Kittelä, Piskula N:o 1 ja N:o 2, Hongisto, Jussila, Kalliola ja Vikkilä N:o 1 ja N:o 2.

Hyväneula, jossa oli Jacola N:o 1 ja N:o 2, Knehtilä, Maijala, Nisula N:o 1 ja N:o 2, Matero, Pappila ja Penttilä N:o 1 ja N:o 2 ja N:o 3.

Leinihlässä oli kaksi taloa Ylästalo ja Alestalo, Töykkylä oli jo jakaantunut neljäksi, Siellä oli talot N:o 1, N:o 2, N:o 3 ja N:o 4.

Kiuhkala, jossa oli Kanala, Maamela ja Nikala.

Pätilän säteri sekä siihen kuuluvat Jacola, Isopirtti ja Otila. Toijala, jossa oli Ylästalo ja Alestalo.

Porvola, jossa oli Rahickala N:o 1 ja N:o 2, Huornula N:o 1, N:o 2 ja N:o 3. Kellola N:o 1 ja N:o 2, Kupila, Kurkela N:ot 1-4, Rekola, Seppälä ja Utela.

Käskän kirkonkylä, jossa oli Aakala N:o 1 ja N:o 2, Heikkilä, Kalkela N:o 1 ja N:o 2, Läpälä, Peldola, Tervala, Tupala N:o 1 ja N:o 2, Kurjalan mylly ja Etolan mylly.

Huhti, jossa oli Muckila, Sipilä, Jussila ja Penttilä.

Arrankorpi, siinä v. 1762 oli vain Kiekko, mutta v. 1800 oli siinä Kiekko, Harasilta ja Kauppila.

Hyrkkälä oli v. 1755 yhtenä, 1768 kahdena ja v. 1791 kolmena talona.

Putula, jossa oli Pengilä, Ollila ja Tuloisela.

Järvenpäässä oli kaksi taloa Korju ja Antila.

Jos vertaamme edellistä tilastoa jälkimmäiseen, niin huomaamme, miten tuona 1770 - 1800 välisenä aikana on talojen lukumäärä pitäjässämme kasvanut enemmän kuin kahdenkertaiseksi.

Syy, miksi muutoksia asutuksessa on vasta vuodesta 1770 suuremmassa määrässä havaittavissa, on mielestäni se, että Ison vihan myrskyaallokko oli vyörynyt yli Koskenkin pitäjän pakottaen sen rauhalliset asukkaat jättämään kotikuntansa ja pakenemaan korpien kohtaan piilopirtteihin. Ja kun kolmatta vuosikymmentä kestänyt sotatila oli päätynyt ja kauan toivottu, siunattu rauha vihdoinkin saatu, kesti kauan ennenkuin rauhan sanoma ennätti saapua kaukana saloseuduilla asuvien korviin. Vasta vuosia rauhanteon jälkeen uskalsivat ne, jotka korpien povessa olivat vihamiehen vainoa vältelleet, palata takaisin entisille syntymäsijoilleen. Emme osaa varmuudella sanoa, millainen hävityksen kauhistus Koskea oli Ison vihan aikana kohdannut, mutta varmaa on, ettei sekään ollut vihollisen polttoa eikä ryöstöiltä säästynyt sitähän todistaa kirkon häpäisy y.m. Rauhan vuodet olivat sentähden tuiki välttämättömät, jos mieli parantaa niitä vammoja, joita vainoaika oli mukanaan tuonut. Mutta lepoaikaa ei saanut kestää kauan. Vuonna 1738 pääsi Ruotsissa valtaan n.s. hattupuolue, jolla kyllä oli hyviä aikomuksia vaikean taloudellisen tilan parantamiseksi. Varsinkin tendasteollisuus oli hattuhallituksen suosion esineenä. Meidän maahammekin perustettiin silloin useita sahalaaitoksia ja laivatelakoita. Myöskin maanviljelykseen kiinnitettiin entistä suurempaa huomiota. Lausuttiinhan silloin eräässä mietinnössä Suomesta, että se on ihana ja hedelmällinen maa, jossa on paljon hyväksi pelloksi ja niityksi kelpaavaa maata, ja sentähden sen maanviljelys enemmän kuin muualla tarvitsee kohottamista siitä rappioutilasta, missä

se oli 1). Vuonna 1743 perustettiin myös suomalainen taloustoimikunta tutkimaan Suomen taloudellisia oloja ja laatimaan suunnitelmia niiden parantamiseksi 2). Hattuhallituksen aikana pantiin viireille isojako maassamme 3). Paljon siis tehtiin alotteita. Mutta useat näistä uudistuksista jäivät keskeneräisiksi, sillä aika kuului riidellessä, puolue-etujen valvomisessa ja vastapuolueen, Myssejen, kurittamisessa. Sitäpaitsi hattupuolue oli sotapuolue, joka voitosta varmana v. 1741 julisti sodan Venäjää vastaan. Taas uudistuiivat leon vihan tapahtumat ryöstöineen, polttoineen ja murhineen 4). Sota päättyi, kuten arvata sopikin, Hattujen täydelliseen tappioon. Mutta tästä eivät hatut hämmästyneet. He ajoivat kaiken syy'n sodan huonosta onnistumisesta päällikköjen niskoille, jotka asetettiin sotas oikeuden eteen kuolemaan tuomittaviksi 5). Ja niin he, unelmoiden Ruotsin valta-aseman ja sotakunnian uudistumisesta, v. 1757 liittyivät Preussin kuningasta Fredrik Suurta vastaan tehtyyn liittoon ja julistivat sodan tätä ruhtinasta vastaan, jolloin tietystikin rauhallisen työn täytyi keskeytyä 6). Kun Mysseyt, vaikka olikin rauhan puolue, v. 1766 pääsivät valtaan, eivät he olleet edellisistä paremmat vaikean taloudellisen tilan parantamisessa. Vasta kuningas Kustaa III:n työnnettyä molemmat puolueet vallankumouksen kautta elokuun 19 p:nä 1772 syrjään ja otettua hallituksen omiin käsiinsä, koitti, varsinkin hänen hallituksensa alussa, pa-

---

1) M. G. Schybergson, Suomen Historia II siv. 103

2) " " " " " 105

3) " " " " " 109

4) Antti J. Pietilä, Daniel Juslenius. Hänen elämänsä ja vaikutuksensa II, siv. 145-149

5) M. G. Schybergson, Suomen Historia II siv. 69 seur.

6) " " " " " 122

rempi aika. Vuonna 1775 määrättiin isojako pantavaksi toimeen koko Suomessa. Tosin kyllä tämä ei edetty isojako ei alussa tarkoittanut muuta kuin yhteisen metsän ja takamaan jakamista talojen välillä. Mutta asia sai varsinaisen merkityksensä kun v. 1776 lisättiin se määräys, että kukin talo suuruutensa mukaan oli saava määrätyn tynnyrialaluvun peltoa, niittua, laidunta ja metsää, mutta jähneet takamaat piti otettavan kruunun haltuun ja pantaman uudistalojen viljeltäviksi 1). Tämä isojakolaitos, johon valtionvaroja käytettiin melkoisia summia, paransi suuresti maamme taloudellista tilaa. Sen kautta vanhat talot saivat tiluksensa tarkoin erotetuiksi entisestä yhteismaasta, niin että nyt saattoivat paremmalla huolella hoitaa omaansa, ja uudisasutus sai uuden vauhdin. Kun laajat metsä- ja takamaat, jotka tähän asti olivat olleet nyödytystä pääomaa, joutuivat valtiolle, antoi se niitä uudisviljelijöille viljeltäviksi. Kehotukseksi uudistalojen perustamiseen luvattiin uudisasutukselle 15 vuoden tai pitempikin verovapaus 2).

Se ale, mikä hattuhallituksella v. 1747 oli, nyt toteutettiinkin. Koskeliakin luovutettiin kruunun haltuun kylien takamaita, laitumia, metsiä ja niittyjä uudisasutusta varten. Siinä kyllä loukattiin yksityistä omistusoikeutta ja menettely tietysti herätti mielisä, jotka tunsivat joutuneensa tappiolle, tyytymättömyyttä. Mutta valtio pysyi lujasti sille kannalla, mikä se kerran oli ottanut. Ja se olikin viljelykselle eduksi. Sillä pian rupesi noille kruunun haltuun luovutetuille takamaille ilmestymään uudistaloja

1) Y. Koskinen, Suomen historia siv. 470

2) L. G. Schybergson, Suomen historia II siv. 186

etenkin Mieholaan ja Porvolaan. Noin neljännesvuosisataa isonjaon jälkeen tapaamme Mieholan takamailla Hongiston, Jussilan, kahden Vikkilän ja Kalliolan uudistalot. Hongisto on myöhemmin jaettu kahtia Tienhaara ja Petomäki nimisiksi taloiksi ja Kalliola eli Kalliojärvi on jaettu neljäksi eri taloksi. Samoin on käynyt useille Porvolan, Saappaan ja Töykkylän kylien taloille. Kirkonkirjoissa erotetaan toisistaan lohkaistut talonosat numeroilla esim. Tarkkila N:o 1, N:o 2, N:o 3 ja N:o 4 j.n.e. eikä tunneta niiden uusia nimiä muualla kuin Mieholassa. Luultavaa kuitenkin on, että uusi omistaja antoi uudelle talolleen uuden nimen, jota sitten kansan keskuudessa on käytetty.

Edellä olevasta käynee ilmi, miten asutus on levinnyt kolkkoihin korpiin ja ihmisjalan koskemattomiin metsiin, miten uudistaloja on ilmestynyt yksi toisensa jälkeen kylien takalistoille. Ja kun seuraavassa luomme lyhyen katsauksen pitäjämme väkilukuun, niin huomaamme senkin kuvattavana olevan aikakauden kuluessa huomattavasti kasvaneen.

Suuret nälkävuodet vuosina 1695 - 97 olivat tehneet kauheata jälkeä Suomen väestön keskuudessa. Yksin Uudenmaan- ja Hämeenlinnissä kerrotaan kuolleen 28000 henkeä 1). Tuhoavat tässä suhteessa olivat myös seuraavat vuodet, jotka toivat mukanaan Ison vihan vaikeat ajat. Varmoja tietoja väkiluvusta seurakunnassamme ei heti Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen ole. Vasta vuodesta 1749, jolloin väenlaskutaulut tulivat valtakunnassa käyttäntöön ja jolloin seurakuntamme kirkonkirjat alkavat, saamme varmat tiedot väkiluvusta. Väkiluvunmuutokset 1749 - 1850 käyvät selville seuraavasta tau-

---

1) M. G. Schybergson, Suomen Historia I siv. 570

lukosta, joka on laadittu kirkonkirjojen ja väestötaulujen perusteella.

Vuonna 1749	oli seurakunnassamme	1094	henkeä
"	1750	_____	1127 "
"	1760	_____	1272 "
"	1769 ¹⁾	_____	1318 "
"	1780	_____	1559 "
"	1790	_____	1698 "
"	1800	_____	2101 "
"	1810	_____	1989 "
"	1820	_____	2244 "
"	1830	_____	2304 "
"	1840	_____	2184 "
"	1850	_____	2333 "

Kuten taulukosta näemme, on pitäjämme väkiluku aina vähitellen kasvanut. Jos oletamme, että väkiluku seurakunnassamme vuonna 1721 oli 500 vaiheilla, oli se silloin kun kuvauksemme aika loppu, kasvanut lähes viidenkertaiseksi. Ja nyt, jolloin 200 vuotta on kulunut Uudenkaupungin rauhasta, asuu ja viljelee maitansa samalla alalla noin kuudenkertainen väestö 2).

---

1) Vuodelta 1770 ei ole väkilukuilmoitusta

2) Vuonna 1921 tehdyn laskelman mukaan oli seurakunnan väkiluku 2948 henkeä.

Papit ja kirkon palvelijat

Pitäjiesme historiassa on papistolla tavallista merkittävämpi sijansa. He ovat usein olleet seurakunnissa pähhenkilöitä, kansan henkisiä johtajia. Ainakin ovat he sitä menneinä aikoina olleet, aikoina, jolloin aineellinen ja hengellinen hätä raskaana painoi kansaamme. Nyt on aika toinen. Uusi aika monine harrastuksineen, joista ei ennen tiedetty mitään, valtiollisine ja yhteiskunnallisine pyrkimyksineen on muuttanut asian tilan. Papiston merkitys ei ole nykyään läheskään niin suuri kuin se oli vielä viimeksi kulu- neella vuosisadalla ja sitä ennen. Sentähden, kun tarkastelemme seurakuntamme vaiheita juuri sillä aikakaudella, jolloin papiston vaikutus kansaan oli suuri, tulee kuvauksen seurakuntamme papeista ja heidän apulaisistaan kirkollisessa virantoimituksessa saada esityksessämme oman sijansa..

Kuvattavanamme olevana aikakautena kun Koski oli Lammin kappelina, ei Koskella ollut omaa kirkkoherraa, vaan Lammin kirkkoherra oli Koskenkin kirkkoherrana. Sentähden, kun seuraavassa puhumme kirkkoherroista, puhumme Lammin kirkkoherroista.

Ensimmäinen kirkkoherra siellä mainitaan Laurentius Petrin nimellä eli "herra Pentti". Hänen sanotaan olleen niin varakkaan, että hän v. 1591 varusti kaksi miestä ja hevosta kuninkaan ja valtakunnan vihollista vastaan. Miehet liitettiin Monikkalan herran Hannu-Hannunpojan joukkoon ja lipun alle. Tämän johdosta palkittiin Lauri herraa. Hänen talonsa, nykyiset Rippolan talot Lammilla, vapautettiin veroista 1/5 1593. Verovapaus suotiin niin pitkäksi aikaa kuin Lauri herra pysyi kuninkaan nöyränä alamaisena.

Kesäkuun 18 pnä 1643 nimittää piispa Iisak Rothovius Erkki

Yrjönpojan (Erikus Georgii) Lammin kirkkoherraksi. Samalla toivot-
ta: hän lammilaisille Jumalan siunausta ja kehoittaa heitä totte-
lemaan sielunpaimentaan. Emme tiedä, miten tarkkaan lammilaiset
noudattavat kunnia-arvoisan piispan kehoitusta, ei ainakaan kirkko-
herra ollut täysin tyytyväinen. Hänen edeltäjänsä oli laskenut pap-
pilan aivan rappiolle. Sentähden pyytän hän saada käyttä edes puo-
let kruunun kymmenyksistä pannaakseen papilan kuntoon, koska pitä-
jäläiset ovat köyhiä. Lieneekö pyyntöön suostuttu, emme tiedä.

Martti Florinus esiintyy elok. 12 ja 13 p:nä v. 1652 kihlakun-
nan oikeudessa Hollolan Tennilässä puolustamassa Kosken lukkarin
virkatalon rajoja. Sekä syyskuun 13 ja 14 päivänä v. 1658 puolusta-
massa lukkarin palkkasattavia 1).

Stolenius oli syntynyt Koskella Etolan kylässä.

And. A. Orraeus eli 1736 vaiheilla, koska hän 19/9 1736 oli
pitämässä lukkarinvaalia Koskella.

Ison vihan jälkeen 29/8 1749- 9/3 1810 olivat Lammi ja Koski
Porvoon Hiippakunnan palkkapitäjiä. Silloin olivat Porvoon piispoi-
na Daniel Juslenius, piispana v. 1734 - 1744; Juhana Nylander 1745 -
1761; Gabriel Fortelius 1762 - 1788; Kaavali Krogius 1789 - 1792;
ja Sakari Cygnaeus vanhempi 1792 - 1809. Piispat antoivat pitäjän
valita itse itsellensä kirkkoherranviran hoitajan taikka pikemmin
tyytyivät pitäjän valitsemaan sekä suostuivat sille luovuttamaan
pitäjätuloistaan kohtuullisen osan. Ymmärrettävää on, etteivät pi-
täjäläiset olleet tyytyväisiä tällaiseen järjestykseen. Kun heidän
täytyi suurin osa kirkkoherran palkasta luovuttaa pois, niin tun-
tui heistä siltä, kuin he olisivat tehneet jonkun suuren rikoksen,
jota heidän näin tuli sovittaa. Tämän epäkohdan ymmärsivät hyvin
kolme ensinmainittua piispaa, jotka sentähden hellävaroin ja arka-

1) Asiapaperit Kosken kirkon arkistossa.

tuntoisesti menettelivät pitäjän kanssa. Mutta toiseksi muuttivat välit, kun piispa Krogius v. 1789 astui piispanvirkaan, Hän näkyy olleen mies, joka ankarasti piti kiinni laista ja oikeuksistaan ja vähät välitti ihmisten tunteista. Tämä tuli m.m. seuraavissa papinvaaleissa ilmi.

Lammilaiset ja koskelaiset olivat v. 1760 valinneet kirkkoherranviran hoitajaksi pastori Fredrik Nordströmin. Piispa määräsi hänet virkaan, mutta määräsi tavalla, joka loukkasi pitäjäläisiä. Piispan omavaltainen menettely herätti pahaa verta seurakuntalaisissa. Ymmärrettiin, että tämä oli vain välimuoto, ja ettei seuraavalla kerralla tulisi enää vaalia ollenkaan. Lammi kappelaineen kadottaisi siten tärkeän osan itsehallinnostaan. Kun pitäjäläisten mielet näin olivat katkeroituneet, toivivat he kaikenlaisia syytöksiä piispaa vastaan syyttämään häntä m.m. siitä, että hän muka maksaa viranhoitajalle niin huonon palkan, että hänen täytyy elää puutteessa seurakuntalaisten rasituksena. Emme tiedä, miten piispa pitäjäläisten valitukseen suhtautui. Hän kuoli 12/1 1792. Piispa laavali Krogiusta seurasi piispan istuimella Sakari Cygnaeus vanhempi. Hänen piispuutensa aikana lammilaiset ja koskelaiset lähettivät Ruotsin kuninkaille kirjelmän, missä he valittivat edelläänäitettujen epäkohtien johdosta ja anoivat, että joku muu pitäjä, joka on lähempänä Porvoota esim. Fernaja, Mäntsälä, Orimattila taikka Hollola määrättäisiin Porvoon piispalle palkkapitäjäksi. Mutta kuningas ei suostunut anomuksen tekijän ehdotukseen. Lammi ja Koski jäivät yhä edelleenkin olemaan Porvoon piispojen palkkapitäjinä 1). Vasta K.M. päätöksellä 9/3 1810 ne siitä vapautettiin 2).

1) Kuninkaallinen päätös 22/3 1793 K.K.A.
2) A. P. Siren, Matrikel

Lammin ja Kosken päästyä itsenäisiksi olivat siellä kirkkoherroina Otto Magnus Appelroth 1811 - 1828; Gustaf Neclair 1831 - 1840; Lorenz Johan Lagus 1842 - 1854; Karl Fredrik Nordström 1856 - 1892. Kosken kappalaisista on meillä varhaisimmilta ajoilta hyvin vähän tietoa. Syynä on se, että seurakunnan asioita hoiti Lammin kirkkoherra, jonka nimi joskus esiintyy asiapapereissa, mutta kappalaisista ei mainita mitään. Vasta Ison vihan jälkeen seurakunnassamme toimineista papeista on meillä jonkun verran tietoa.

Ensin on mainittava Johan Herkepaus eli Herkepec, kuten hän itse nimensä kirjoittaa. Hän oli vanhaa ja kuuluisaa sukua. Olihan hänen esi-isänsä Berik Härkäpää ollut Viipurin piispana 1568 - 1578. Johan Härkäpää nimitettiin Kosken kappalaiseksi v. 1720 eli vuotta ennen Uudenkaupungin rauhaa. Siis Ison vihan aikana. Viimeiset kahdeksan vuotta tästä vainon ajasta hallitsivat venäläiset valloitetua maata oman mielensä mukaan, kantaen raskaita veroja, rasittaen talonpoikia pakkotöillä ja kyydeillä, määräten pappeja virkoihinsa j.n.e. Järjestyksen palauttamiseksi kirkollisella alalla muodostettiin väliaikaiset konsistorit Turkuun ja Porvooseen. Kreivi O. Douglas määräsi kuitenkin viimeksi mainitun konsistorin lakkautettavaksi, koska se ilman hänen suostumustaan oli muodostettu. Määräystä ei ehdottomasti toteltu 1). Mutta konsistorien toiminta ehkä jonkun verran häiriintyi. Näinollen emme varmuudella tiedä, saiko Härkäpää virkamääräyksensä Porvoon konsistorilta vai joltakin venäläiseltä upseerilta.

Mutta saipa hän määräyksensä keneltä tahansa, yhdentekevää. Se hetki oli joka tapauksessa hänelle itselleen ilon hetki. Varmaan hänkin Ison vihan myrskyissä oli saanut kokea sitä samaa, mikä tuli niin monien muiden hänen virkatoveriensä osaksi. Vainon aikana

---

1) K. O. Lindeqvist, Ison vihan aika Suomessa, siv. 609.

olivat ylempät ja varakkaammat papit muiden virkamiesten kanssa paenneet Ruotsiin; ainoastaan alempi papisto, apulaiset ja kappelaiset, jotka olivat nuoria ja varattomia eikä niin ollen heillä ollut paljon viholliselle menetettävää, jäivät kotimaahan ja jakoivat kansan kanssa sen raskaat surut. Näitä nuoria pappeja pakottivat venäläiset muiden virkamiesten puutteessa toimimaan veronkantajina jopa poliiseinkin sisäisten ja kivekkäiden ilmisaattamiseksi ja kiinniottamiseksi, joten he joutuivat kovin tukalaan asemaan 1). Sitäpaitsi täytyi heidän etsimällä etsiä hajalla metsissä ja piilopirteisissä asuvia seurakuntalaisiaan, voidakseen heille sanoa jonkun lohdutuksen sanan heidän murheessaan.

Tenttien oli vuosi 1720 ilon aikaa Härkypään elämässä, kun hän sai raveta asumaan omassa turvekatoisessa savupirtissään Hyväneulan Pappilassa. Mutta vielä enemmän ois sitä vuosi 1721, jolloin solmittiin Uudenkaupungin rauha ja jolloin taas uusi toivo elämään syttyi ihmisissä. Mutta tähän Härkypään iloon sekaantui paljon suruakin. Vanha kirkko oli mädäntynyt, seurakuntalaiset hajalla, virkatalo oli vaihtanut omistajaa, kirkonkirjat, mikäli niitä oli ollut, olivat hävinneet, painetut kirjat samoin ja niiden mukana lukutaito. Papin työ seurakunnassa Ison vihan jälkeen todellakin oli kuin uudisviljelijöiden raivaustyötä. Härkypää lienee ensi alussa toiminut tarmolla, sillä rakennettiinhan hänen aikanaan uusi kirkkokin ikänsäkin tyhjistä. Mutta sitten seurasi pysähdys. Rovaskin kirkkijillä 29 p:nä kesäkuuta 1745 tuli todellinen tilanne näkyviin. Härkypää oli sairastellut useita vuosia, jonka tähden hänelle oli määrätty apulainen nimeltä Joh. Florin. Seurakuntalaisten lukutaito oli huono. Kirkonkirjoja ei ollut. Seurakuntalaiset valittivat, ettei jumalanpalveluksia aloiteta klo 9 a.p., kuten pitä-

---

1) J. R. Foraman, Suomen kirkollisten olojen uudistus Ison vihan jälkeen siv. 48.

si vaan vasta puolelta päivältä. Kirkkokaan ei ollut tyydyttävässä kunnossa. Sieltä m.m. puuttuivat parvet. Puutteita oli siis paljon, mutta niitä puutteita ei enää odotettu vanhan kappalaisen korjauvan, vaan vasta hänen seuraajansa. Kappalainen taas puolestaan valitti, etteivät seurakuntalaiset olleet rakentaneet hänen Pappilansa 1).

Manttaalikomisarius Arckenholtz oli lähettänyt Porvoon tuomiokapituliin kirjelmän, jossa hän ilmoittaa, ettei viime henkikirjoitukseen Hämeenlinnaan ollut t. otu kirkonkirjoja mistään Hämeenlinnan läänin pitäjistä, eikä niin ollen oltu saatu tietoa ensinkään ihmisten iästä y.m. seikoista. Tämän johdosta Porvoon tuomiokapituli, jossa silloin istui puheenjohtajana piispa Johannes Getzelius nuorin, lähetti papistolle 30/6 1726 kiertokirjeen ja siinä ankarin sanoin määräsi kaikkia Hämeen seurakunnissa kirkonkirjoja pitämiin ja antamaan niiden nojalla tarvittavat tiedot kaikkien ihmisten syntymästä, jotka talossa asuvat. Mutta kosken Härkähä ei siitä hätkähtänyt. Vasta rovastinkirjillä 29/6 1745 oikein mieskohtaisen muistutuksen saatuaan hän rupesi kirkonkirjoja pitämiin, v. 1749. Sitä ennen eli v. 1745 oli hän alkanut kirjoittaa "syntyneitten ja kastettujen kirjaa".

Seurakuntalaiset puolestaan rakensivat papillensa uuden asunon kappelissa, josta myöhemmin. Pastori Härkähä lienee nuoruudessaan ollut terve mies, koska oli kestänyt Ison vihan vaivat. Mutta vanhuudessaan hän tuli kovin kivulloseksi. Loppiaisen aikaan v. 1745 sanotaan hänen olleen niin heikon ja voimattoman, että Lammin papien täytyi hoitaa papilliset tehtävät täällä. Kesän tultua hän toipui sen verran, että voi olla läsnä rovastinkirjillä 29/6 1745.

1) Rov. ptk. 29/6 1745.

Useita vuosia ei hän enää tämän jälkeen elänyt, sillä 19/8 1750 hän ummisti silmänsä viimeiseen lepoon (jättäen jälkeensä lesken Heleena Krookin).

Kun pastori Härkämä alotti jumalanpalveluksen kaksi á kolme tuntia liian myöhään, kun hän rupesi kirjoittamaan kirkonkirjoja vasta vuotta ennen kuolemaansa ja silloinkin ulkoapäin tulleesta määräyksestä sekä teki ne niin vaillinaiset, ettemme niistä saa tietää edes hänen perhesuhteitansa, kun vanhoista puhumattakaan nuortenkin lukutaito vielä 1745 eli 24 vuotta Ison vihan jälkeen oli peräti huono, niin ymmärrämme, ettei hän ollut ulkonaisen järjestyksen pitäjä. Silti saattoi hän olla etevä saarnaaja ja lahjakas kirkonmiehes.

Hänen viimeinen apulaisensa oli David Fellenius, joka hoiti seurakuntaa väliaikanakin, kunnes seuraava vakinainen kappalainen Anders Florin astui virkaansa.

Antti Florin oli syntynyt jouluaattona 1727, vihittiin papiksi 1750, tuli Koskelle v.t. kappalaiseksi 1/5 1752 ja 14/2 1753 pitäjänmiehet yksimielisesti valitsivat hänet kolmesta vaalissa olleesta pappimiehestä Kosken kappalaiseksi. Häneasettui ensin asumaan Hyväneulan Pappilaan, mutta mentyään Melkkalan omistajan rovasti R. Habermanin tyttären Elisabetin kanssa naimisiin, muutti hän v. 1766 Melkkalaan ja asui siellä kuolemaansa asti.

Tämä olikin sekä pastorille itselleen että seurakunnalle onneksi. Sillä kun Pappila Hyväneulan kylän palossa v. 1774 meni poroksi, ei papin tarvinnut olla ilman asuntoa eikä köyhän seurakunnan heti ruveta rakentamaan uutta Pappilaa. Emme käy tässä lähemmin esittämään Pappilan vaiheita. Siitä tulee puhe esityksessä Pappilat. Mainitsemme vain sivumeenan, että kului useita vuosia, en-

nenkuin uutta pappilaa ruvettiin rakentamaan. Se valmistui vasta pastori A. Florinin kuoleman jälkeen 1801.

Kansan kertomuksen mukaan oli pastori A. Florin taitava lakimies ja etevä maanviljelijä. Vaikka hän asuikin pappilastaan noin 5 km. päässä ja vaikka hänellä oli oma talo hoidettavana, ei hän silti laiminlyönyt pappilankaan viljelyksiä, mikä tulee näkyviin m.m. siinä, että hänen aikanaan rakennetaan Pappilaan kaksi uutta torppaa.

Seurakuntalaistensa kanssa oli hän mitä parhaimmissa väleissä, joka m.m. käy ilmi siitä vastauksesta, minkä pitäjäliset rosvastinkäräjillä 12/9 1780 antoivat. Seurakuntalaisilta kysyttiin, miten heidän sielunpaimenensa on käyttäytynyt virka-asioissa ja yleisessä elämässä ja onko heillä häntä vastaan mitään muistutettavaa. Vastattiin yksimielisesti, että heillä on "sitä vähemmän syytä eli nihetta tehdä missään asiassa valitusta opettajaa vastaan, kun ei voida sydämellisillä kiitoksilla kylliksi tunnustaa korkeimman kaitsemusta, joka on nähnyt hyväksi varustaa heidät sellaisella opettajalla, mikä vakavasti, väsymättä ja ahkeraan hoitaa virkaansa, sekä ansaitsee kunnioitusta siivon ja mallikelpoisen elämänsä tähden! 1)

Edellä olevasta lausunnosta näemme, miten hyvä suhde oli olemassa seurakuntalaisten ja heidän sielunpaimenensa välillä. Eikä tämä suhde myöhemminkään särkynyt, sillä piispantarkastuksessa 1796 annettiin hänestä samaan suuntaan käypä todistus. A. Florin oli toimeliaalla ja kiitetävällä elämällä voittanut seurakuntalaisten kunnioituksen, ystäväyden ja rakkauden. Tähän kiitokseen tarkas-

---

1) Lov. tpk. 12/9 1780.

tuksen pitäjätkin yhtyivät 1).

Myöskin virkaveljien puolelta nautti A. Florin suurta kunnioitusta ja luottamusta, joka ilmeni m.m. siinä, että hänet valittiin Hiippakunnan pappeinkokoukseen Porvooseen 13 - 16/2 1774, missä oli suuret väittäjät ja A. Florin oli yhtenä vastaväittäjänä.

Sairastettuaan pari vuotta hän kuoli 10/8 1797 jättäen jälkeensä lesken Elisabet Habermannin ja kaksi lasta. Häntä virassa seuraaville papeille Koskella pysyy hän erityisesti muistissa sentähden, että hän kirjoitti kirkonkirjat selvemmin ja täydellisemmin kuin edeltäjänsä. Hänen ajaltaan ovat myös pitäjänkokousten pöytäkirjat ja mortaliteettitaulakot.

A. Florinin kuoltua hänen poikansa, filosofian maisteri Anders Gustaf Florin hoiti väliaikaisena kappalaisen tehtäviä toukokuun 1 päivästä 1799. Hän asui kuten isänsäkin Melkkalassa, missä 12 ja 13 päivänä tammik. 1799 pidettiin rovastinkäräjät, jolloin m.m. päätettiin Pappilan rakentamisesta.

Isän nauttima suosio oli siirtynyt pojalle. A. Florinin kuoltua useat pitäjäläisistä, säätyhenkilöistä ja talonpojista toivoivat yhden vaalisijan annettavaksi Antti Kustaa Florinille, koska hänen isänsä ja esi-isänsä olivat katkeamattomana sarjana vuodesta 1634 palvelleet milloin kirkkoherroina milloin kappalaisina Lammin ja Kosken seurakuntia. Mutta tähän pyyntöön ei Porvoon Tuomiokapituli eikä hänen K. Majesteettinsa suostuneet. Koskelle määrättiin A. Florinin jälkeen kappalaiseksi Petäjälän kappalainen Pietari Aschan.

Pietari Aschan oli papin poika Mikkelistä s. 24/10 1750, tul

---

1) Piispan tpk. 27-28/1 1796.

ylioppilaaksi 1774 ja vihittiin papiksi 9/12 1778. Oltuaan seitsemän vuotta apulaisena eri seurakunnissa, nimitettiin hänet 12/5 1785 Jämsän kappelin Petäjaveden kappalaiseksi, mistä hän v. 1799 tuli Koskelle. Pitkäaikaiseksi ei hänen olonsa täällä tullut, sillä hivuttava rintatauti, jonka hän oli Petäjavedellä ollessaan saanut, vei hänet hautaan. Hän kuoli Koskella 3/6 1805 jättäen jälkeensä lesken Heleena Catharinan o.s. Lyran seitsemän alaikäisen lapsen kanssa 1).

Aschanin kuoltua hoiti väliaikaisena virkaa Alvenius, kunnes vakinainen kappalainen Antti Kustaa Florin astui virkaansa.

Antti Kustaa Florin oli syntynyt Koskella 9/7 1767, tuli filosofianmaisteriksi 1792 ja vihittiin papiksi 2/12 1792. Sen jälkeen toimi hän useita vuosia sotapappina Jägerhornin rykmentissä ja nimitettiin Kosken kappalaiseksi 23/4 1806. Monia vuosia ei hänkään saanut Koskella toimia, sillä keuhkotauti vei hänet ennenaikaiseen hautaan 29/6 1813 ollen silloin vasta 45 v. vanha. A. K. Florinin toiminnasta Koskella ei meillä ole tietoa. Hänen olonsa täällä sattui maallemme sangen kohtalokkaaseen aikaan. Silloin nim. alkoi 1808 - 1809 vuoden sota, jolloin Suomi erotettiin Ruotsista ja liitettiin Venäjään.

A. K. Florinin jälkeen hoitivat pappismiehet K. A. Brunou ja

---

1) Leski Heleena Aschanin kirje pitäjänkokoukselle 1/9 1805. Kirjeessä hän m.m. vetoaa seurakuntalaisten rakkauteen hänen miehensä vainajaansa kohtaan ja ehdottaa, että he hänen kanssaan pyytisivät "kuninkaalta niin monta armovuotta, kuin kuninkaallinen armo muiden oikeuksia loukkaamatta näkee hyväksi armossa suoda". - Seurakunta, tuntien hänen vaikean taloudellisen asemansa, suostui pyyntöön, mutta Tuomiokapituli myönsi vain yhden armovuoden.

C. G. Björklund armovuodensaarnaajina papillisia tehtäviä Koskella vuoteen 1816 asti, jolloin varsinainen kappalainen Jaakko Molin astui virkaansa.

Jaakko Molin oli syntynyt Kangasalla 24/7 1764, tuli ylioppilaaksi 1784, vihittiin papiksi 1788, määrättiin Kuolemajärven kappalaiseksi 1792 ja seuraavana vuonna Björköön. Koskelle tuli hän 1816 ollen siis jo 52 v. vanha. Yksitoista vuotta sai hän täällä olla, kun kuolema tuli 22/5 1827.

Molinin kuoltua hoiti ensin kappalaisen virkaa Kaarle Vilhelm Becker ja sitten Kustaa Aadolf Hillibrand, molemmat kuuluisien nimien kantajia, kunnes vakinainen kappalainen Juho Aadolf Ottelin 1/5 1830 otti viran vastaan.

Ottelin oli syntynyt 1798, muutti vain parisen vuotta Koskella oltuaan kirkkoherraksi Kaaville. Hän on ainoa vakinaisista kappalaisista Koskella, joka on päässyt siirtymään Koskelta muualle; kaikki muut ovat täällä kuolleet. Ottelinia seurasi heti kappalaisen virassa Niilo Aadolf Emil Winter, mies, joka monessa suhteessa oli mitä sopimattomin pappisvirkaan.

Winter oli syntynyt 6/12 1787 Rantasalmella, tuli kirkkoherranapulaiseksi Lammille 1830 ja sieltä Kosken kappalaiseksi 24/10 1832.

Ottelinin muutettua kirkkoherraksi Kaaville oli kappalaisen vaalissa ehdolla Niilo Aadolf Emil Winter Lammita, Iisalmen kappalainen Johan Selen ja Nurmijärven kappalainen, kuuluisa herännäisyysmies, sittemmin Rantasalmen kirkkoherra, teologian tohtori Johan Fredrik Bergh. Winter ryhtyi tehokkaisiin toimenpiteisiin saadakseen vaalissa voiton. Hän lähetti vaalipöytäkirjaksi - niin kerrotaan - ankkurillisen viinaa kirkon lähellä olevaan männistöön

ja palkkasi kanttori Silenin kaksi poikaa sitä isännille jakamaan. Sitäpaitsi oli Winter tehnyt sopimuksen muutamien pitäjän huomattavimpien isäntien kanssa, että jos nämä hankkivat hänelle ääntenenemmistön papinvaalissa, niin he ovat papinpalkan maksusta vapaat niin kauan kuin Winter on Koskella. Nämä kavalat hankkeet onnistuivat niin hyvin, että Winter sai kuin saikin vaalissa ääntenenemmistön. Ehdokkaista etevin mies, Joh. Bergh, hyljättiin ja heikkolahjaisin ja huonoin mies Winter valittiin Kosken kappalaiseksi v. 1832. Mutta niinhän on usein papinvaalissa käynyt ja käy vieläkin niin kauan kuin papinvaali pysyy, nykyisellä kannalla, että pikkuseikat ratkaisevat vaalin tuloksen.

Sopimuksen mukaan jättivät ääniä keränneet isännät ensimmäisenä ja toisena vuotena uudelle kappalaiselle palkan maksamatta. Mutta Winterpä päästyään aikeittensa perille ei enää muistanutkaan tekemäänsä sopimusta, vaan lähetti jo kolmantena vuotena nimismiehen mittaamaan ulos, mitä hänelle oli tuleva.

Mutta mieheltä ei ainoastaan puuttunut oikeuden ja totuuden tuntoa, vaan myös kaiken pyhän kunnioitus. Siltä ainakin tuntuu, kun kuulee vanhain seurakuntalaisten suusta kertomuksia Winterin käyttäytymisestä virkatehtävissään. Niinpä hän esim. kerran saarnatessaan Luukkaan evankeliumin 10 luvun 25-27 säkeistöjen johdosta puheli tähän tapaan: "---" sitä tietä vaelsi sitten eräs pappi ja näki haavoitetun miehen, muuta meni ohi eikä auttanut, sillä papilla oli niin kiire Jerusalemiin saarnaamaan: "---."

Ja erään toisen kerran saarnatessaan viimeisestä tuomiosta hän huusi kovalla äänellä: "Oi te Kurjalan ja Käikälän piijat, te käytte hypyissä ja tansseissa, mutta viimeisellä tuomiolla te huudatte: "herra Winteri, auta meitä!" mutta minä sanon, että se vasta

on nietu !"

Myöskin hänen puheistaan haudoilla on kansan muistissa säilynyt monta kohtaa. Erään kerran oli Winterin siunattava kaksi ruumista, jotka olivat haudatut n.s. yhteiseen hautaan, arkut olivat aivan vierekkäin. Winter heittää ^{lapiolla} multaa ensimmäiselle arkulle ja lausuu: "Maasta olet Sinä tullut---- on Sinut kolmantena päivänä herättävä", sitten hän heittää multaa toisen arkulle ja lausuu: "Maasta olet Sinä tullut--- on Sinut viimeisenä päivänä herättävä" Nyt muistaa Winter edellisellä kerralla hieman erhtyneensä ja tahtoo sen korjata lausuen: "Kuulehan Sinäkin naapuri, elä Sinäkään nouse kolmantena, vaan vasta viimeisenä päivänä". 1)

Kun se^u seurakunnan pappi näin leväperäisesti ja välnipitämättömästi hoiti virkatehtäviänsä, niin me ymmärrämme, että se seurakuntalaisissa herätti syvää paheksumista toiselta puolen, toiselta puolen taas Winterin menettely edisti jumalattomuutta seurakunnassa.

Vanhaksi tultuaan ei Winter enää jaksanut itse hoitaa virkatehtäviänsä. Sentähden hänelle määrättiin apulaiseksi O. Cantell, joka kuului aikansa herännäisiin. Jos winter olisi itse saanut valita itselleen apulaisen, ei hän suinkaan olisi vakavasta herännäisyysmiehestä huolinut. Mutta ehkä Porvoon Tuomiokapituli tunsikin Kosken kappalaisen tavat, koska määräsi juuri Cantellin, vakavan nuorukaisen, epävakkaan vanhuksen tueksi. Mutta Winter ei, kuten voi arvatakin, ollut apulaiseensa tyytyväinen. Kun hän ei muuten päässyt Cantellista, niin hän teki valituksen Tuomiokapituliin, joka määräsi kontrahtirovasti Joh. Laguksen pitämään täällä rovas-

---

1) Kertonut Director Aaron Jurva, joka oli Kosken lukkarina Winterin ollessa kappalaisena, hän sanoi, että "Winterin suorittama jumalanpalvelus kirkossa oli kuin pilkantekoa".

tinkäräjiä 6/1 1855 ja niissä ottamaan selvää Winterin valituksen perustelmista ja välejä sovittamaan.

Kirjeessään Tuomiokapitulille oli Winter tehnyt Cantellia vastaan monta muistutusta syyttäen mm. häntä siitä, että Cantell saarnoissaan käyttää raakaa puhetapaa nimittäen koskelaisia varkaiksi ja juomareiksi 1). Myöskin syytti Winter Cantellia siitä, että Cantell muka julkisissa jumalanpalveluksissa antoi laulaa "sektoriska visor". Nämä ja monet muut Winterin Cantellia ~~xiixxiixxi~~ vastaan tekemät syytökset todisti seurakunta aiheettomaksi, Winterin omiksi "valhepuheiksi". Asia päättyikin toisin, kuin mitä Winter oli odottanut. Tarkastuksen pitäjä kiitti Cantellia siitä suuresta ahkeruudesta ja innosta, jolla hän oli toiminut kalliissa kutsumuksessaan sekä toivotti hänelle Jumalan siunausta ja armoa edelleenkin toimia samalla ahkeruudella ja innolla evankeliumin julistamisessa. Mutta Winteriä nuhdeltiin sen johdosta, että hän vanhuutensa illan rauhan, joka hänelle oli suotu, käytti näin väärin koettamalla väärin syytösten perusteella saattaa perikatoon miehen, joka hänen tähtensä kantoi päivän kuorman ja helteen. Ja Cantell jäi yhä edelleenkin Winterin apulaiseksi 2).

Winterin elämän ilta venyi tavallista pitemmäksi. Jo v. 1851 hän lakkasi kirkonkirjoja kirjoittamasta ja jätti sen työn Cantellille. Kolmeatoista vuotta myöhemmin eli vuonna 1864 elokuun 30 p:nä hän kuoli ja haudattiin Kosken kirkkomaahan, missä hänen haudalleen on kasvanut mahtava, kaksihaarainen kuusi oksillaan suojaamaan tämän levottoman hengen viimeistä leposijaa.

---

1) Rov.tpk. 6/1 1855, 5 ja 7 §

2) Rov.tpk. 6/1 1855

Olemme koettaneet luoda niin tarkan esityksen kuin mahdollista seurakunnassamme kuvaamalla aikakaudella toimineista papeista kirkon arkistossamme löytyvien asiapapereiden perustuksella. Varmaankin perehtyminen Tuomiokapitulin pöytäkirjoihin olisi suuressa määrässä täydellistytännyt esitystä. Se ei kuitenkaan ole ollut mahdollista. Sentähden jätämme esityksemme papeista ja siirrymme lukkareihin.

Ensimmäiset lukkarinvaalit Koskella tapahtuivat 19/8 1736. Vaaliehdokkaina oli kaksi lukkaria, nim. Petter Wessman, joka oli käynyt Helsingin trivialikoulua ja Yrjö Alfors. Porvoon Tuomiokapituli oli 21/7 1736 lähettänyt Koskelle kirjelmän, missä se puoltaa Wessmanin ottamista tšekäläiseen avoinna olevaan lukkarinvirkaan, "koska hänellä on kaikki tähän toimeen tarvittavat ominaisuudet". Koskelaiset olisivat kyllä mielellään suostuneet tähän tuomiokapitulin ehdotukseen, mutta he eivät voineet, sillä he olivat jo ennättäneet päättää ottaa toisen ehdokkaan, Yrjö Alforsin, joka oli saanut ylhäisönkin kannatuksen, ja joka suorittamalla tyydyttävät näytteet oli osoittanut olevansa kelpo lukkari ja sitäpaitsi sitoutunut naimaan edellisen lukkarin lesken 1) Tärkeänä tekijänä Alforsin Kosken lukkariksi pääsemiseen oli siis se, että hän meni naimisiin Kosken lukkarivainajan lesken kanssa, joka eli suuressa köyhyydessä ja kurjuudessa. Tällöinen tapa olikin 1700-luvulla sangen yleistä, varsinkin mitä papinviran^täyttämiseen tulee. Jos apulainen sitoutui naimaan principalinsa joko lesken tai tyttären, niin hän vaaliin päästyään tuli myös valituksi sen seurakunnan papiksi 2).

Yrjö Alfors kuoli Koskella 1785 seitsemänkymmenenviiden
vuoden

1) Kirk.kok.ptk. 14/8 1736

2) G. Suolahti, Suomen kirkon papisto, siv. 88 seur.

ikäisenä.

Hänen vanhuutensa päivinä avusti häntä lukkarin tehtävissä hänen poikansa Friedrich Alfors, joka isänsä kuoltua pääsi virkaatekeväksi ja vuotta myöhemmin vakinaiseksi lukkariksi Koskelle. Lukkarin vaali tapahtui 17/12 1786. Ehdolle oli asetettu kolme lukkaria nim. Kosken varalukkariksi Friedrich Alfors, Lammin varalukkariksi Friedrich Norring ja kirjuri Daniel Sohlman Hauholta, jotka kukin vuorostaan kolmena perättäisenä sunnuntaina olivat näyttäneet taitonsa veisaamalla julkisessa jumalanpalveluksessa ja "erityisesti ja hyväksyttävästi" osoittaneet olevansa tarpeeksi taitavia lasten opetuksessa ja kirjoittamisessa ynnä esittäneet asianmukaisen todistuksen maineestaan sekä iskemisen eli suonen avaamisen taidostaan 1).

Lukkarin täytyi osata suontakin iskeä. Tämä määräys oli tullut kunnankaalta jo edellisen lukkarin aikana eli tarkemmin sanoen 1/7 1755 2). Hallitus kehoitti seurakuntalaisiaan vaatimaan lukkareiltaan myös iskemisen taitoa, koska parempaa lääkärinapua oli useinkin vaikea saada.

Vaalissa yhtyivät sekä Kosken silloinen kappalainen Antti Florin että saapuvilla olleet "herrasväet, säätyhenkilöt ja Talonpojat" yhteisesti kutsumaan Friedrich Alforsin Kosken lukkariksi, koska hän monina vuosina isänsä virkaa hoitaessaan oli osottanut papistoa kohtaan "rehellisyyttä, uskollisuutta ja ahkeruutta". Alfors tuli siis valittua, koska hän oli erittäin "kaunisääninen", kaikkien tuttu ja kaikin puolin hyvä mies 3).

---

1) Kirk.kok.ptk. 17/12 1786

2) Oma Maa II siv. 484

3) Kirk.koko.ptk. 17/12 1786

Mutta pian saivat sekä papit että seurakuntalaiset paljon huolta ja harmia tästä kaikkien ylistämystä lukkarista. Mies oli viettänyt huikentelevaista (liederlig) elämää, vaikka oli naimisissa, ollut juoppo, laiska, huolimaton ja seurakunnan pastoria Florinia kohtaan tottelematon ja röyhkeä. Viimein tekeytyi hän sairaaksi ja lähti seurakunnastaan maatilalleen Lammille. Alforsia oli varotettu yksityisesti ja julkisesti huonosta elämästä. Mutta kun hänen elämässään ei muutosta tapahtunut, päättivät seurakuntalaiset yhtä yksimielisesti kuin olivat hänet valinneet myös erottaa virastansa. Päätös alistettiin Porvoon tuomiokapitulin vahvistettavaksi 1). Mutta vähän ennen kuin tuomiokapituli ennätti tehdä päätöksensä Alfors kuoli johonkin hivuttavaan tautiin maatilallaan Lammin Riikoisissa 22/9 1809.

Hänen aikanaan eli tarkemmin sanoen 10/3 1803 määrättiin, että lukkarien tuli osata myöskin rokottaa 2). Juopoksi ja laiskaksi moitittu Alfors ei suinkaan sitä taitoa oppinut, vaan lienee täällä käynyt joku naapuripitäjän lukkari rokottamassa. Vuonna 1807 rokotettiin Koskella 1 poika ja 1 tyttö. Sotavuonna 1808 ei rokotettu ketään. Mutta jo vuonna 1809 rokotettiin yhteensä 22 lasta.

Lukkari Alforsin kuoltua 22/9 1809 valittiin virkaatekeväksi lukkariksi Keläkosken tehtaan seurakunnan lukkari Juho Silen. Samalla julistettiin virka Åbo Tidningarissa 1809 n:o 80 haettavaksi. Vaikka virka oli kolme eri kertaa haettavana, ei hakijoita tullut muita kuin virkaatekevä Silen. Kun sitten kirkonkokouksessa 4/2 1810 oli lukkari valittava, niin useat vaativat virkaa uudesta aukijulistettavaksi toivoen tulevan enemmän pyrkijöitä.

---

1) Kirk.kok.ptk. 14/5 1809

2) Sammandrag av Domkapitles i Bårgå härförinnan otryckta Cirkulärbrev (1725-1829) siv. 129.

Enemmistö oli kuitenkin Sileniin tyytyväinen ja valitsi hänet. Silenillä oli ollut huononlainen laulunääni, mutta hän oli erittäin taitava kelloseppä ja sentähden hyvin tarpeellinen paikkakunnalla.

Silen lienee ollut tarmokas mies, koska uskalsi ruveta kärejömään koko seurakunnan kanssa lukkarin virkatalon vuokrasta, jota häneltä oli päätetty kantaa kolme tynnöriä viljaa vuodessa. Silen voitti tässä jupakassa 1).

Lukkari Silen eli sangen korkeaan ikään. Hän oli syntynyt 18/3 1777 ja kuoli 28/3 1851 halvaukseen oltuaan Koskella lukkarina kokonaista 41 1/2 vuotta.

Silenin jälkeen hoiti kirkonvartija Fredrik Ahlblad lukkarin tehtäviä kaksi vuotta. Keväällä 1853 saatiin vakinainen lukkari Frans Fredrik Rosendahl, joka oli syntynyt 19/11 1817 ja tuli Kuhmalahdelta Koskelle. Kuoli täällä 10/7 1861. Hän oli lukkari ja samalla notarius publicus.

Rosendahlia seurasi virassa Aaron Jurva, joka oli syntynyt 12/1 1840, tuli Uskelasta Koskelle 28/4 1863, joten hän, kun hän 7/6 1920 kuoli, tuli olleeksi Koskella 57 vuotta. Samoin kuin Ahlblad, hänkin toimi pitäjässämme varsinaisen virkansa ohella, notarius publicuksena, ja haavojen sitojana sekä käytettiin paljon monenlaisissa kunnallisissa luottamustoimissa.

Kirkon palvelijoihin kuuluvat myöskin kirkonisännät ("kirkkoväärtit"), jotka pitivät huolta kirkollis-taloudellisista seikoista, kuten kirkon korjaamisesta, ehtoollisviinin hankinnasta, hautapaikkojen jaosta jne. Kirkonisännäksi valittiin tavallisesti joku varakas talon isäntä, joka nautti seurakuntalaisten luottamusta; niinpä tuli v. 1764 Johan Laurell Käikälästä seurakunnan kirk-

---

1) Kirk.kok.ptk. 30/5 1813

kovhärtiksi, ensimmäinen kirkonisäntä Koskella, josta meillä on jotakin tietoa. Hänen jälkeensä tuli v. 1779 Leiniälän rustitilallinen Eerik Eerikinpoika. Isää seurasi poika Johan Eerikinpoika, joka oli virassansa vuoteen 1814.

Ruotsinvallan aikana oli kirkkomme isäntinä ollut tavallisia talonpoikia, mutta sen jälkeen tapaamme siinä sivistyneitä herroja. Ensin oli siinä virassa Toijalan herra, luutnantti Adolf Appelroth, sitten Pätilän herra, G. Appelroth ja vuoden 1828 jälkeen Kurjalan herra, Otto Magnus von Essen, joka pysyi virassansa kauan aikaa. Hän oli jo ennemmin osoittanut suosiotaan kirkkoa kohtaan antamalla sille ison rahalahjan uuden kellotapulien rakentamiseksi, minkä hän sitten kirkonisännäksi tultuaan näki lopullisesti valmistuvan. Kirkon alttarilla on myös vielä kaksi komeata kristallikoristeista kynttilänjalkaa muistona entiseltä ylhäiseltä kirkonisännältä. Kapteeni von Essen kuoli 21/10 1858 vanhuudesta riutuneena 83 v. vanhana. Myöhemmistä kirkonisännistä ansaitsee mainitsemista tilanomistaja Juho Kustaa ~~xi~~ Palen, joka valittiin virkaansa 4/7 1858. Hänen aikanaan yhdistettiin ehtoollisviinin hankkijan virka kirkonisännän virkaan; hänen aikanaan myöskin valmistui Kosken uusi kivi-kirkko, neljäs järjestyksessä.

Seurakuntaelämän alalla työskentelivät papiston apuna kuudennusmiehet (sexmännerne). Heidän varsinainen toimensa oli kaikenlaisten kirkollisten maksujen kanto, jotka pitäjänkokous oli määrännyt kannettaviksi. Myöskin tuli heidän vanhan kirkkolain mukaan olla papiston apuna siveellisyyden valvonnassa.

Pappila

Niinpien kuin seurakuntahoito kristinuskon maahan tultua alkoi vakaantua, alettiin kohta seurakuntia varustaa papiston virkata-loilla. Miten nämä tilat kussakin tapauksessa ovat nykyiseen tar-koitukseensa tulleet, on mahdoton sanoa. Silloin kun maan yhteis-omistus vielä vallitsi, lienevät kirkko ja pappi ilman muuta voi-neet tulla osalliseksi yhteisestä maasta. Historiassa kerrotaan, että paavi Gregorius IX v.1229 antoi suostumuksensa piispa Tuomaalle saada ottaa haltuunsa ne pyhät paikat, joissa pakanat ennen olivat viettäneet jumalanpalvelustansa, mutta jotka he nyt kään-nyttyään kristinuskoon, olivat lahjoittaneet kirkolle ja piispa-le 1). Myöskin yleisillä lakimääräyksillä jo keskiajalla oli sää-detty, että kun kirkko oli valmiiksi rakennettu, silloin piti myöskin kirkolla olla tiää, missä pappi oli saapa asua 2).

Yleisimmin tuo velvollisuus lienee toteutettu siten, että ku-kin talonpoika tarkoitusta varten antoi kappaleen maatansa. Toisi-naan taas pitäjän miehet ostivat sitä varten jonkun tilan. Täl-läinen lienee pääasiassa kirkkoherran ja lukkaripapin virkatalo-
jen synty ennen uskonpuhdistusta. Täten syntyneitä virkataloja kutsutaan "vanhoiksi" erotukseksi "uusista", joita perustettiin uskonpuhdistuksen jälkeen. Viimeksimainittuja virkataloja onkin Suomessa syntynyt runsaasti. Tämä aiheutui siitä, kun asutuksen yhä levetessä ennen autioihin erämaihin tuli tarpeelliseksi pe-rustaa uusia

---

1) Elis Bergroth, Suomen Kirkko I, siv. 35

2) Sven Wilskman, Swea Rikes ecclesiastique werk i alphabetisk ordning, siv. 479

kappeleita ja niistä sitten uusia kirkkoherrakuntia 1). Niiden virkatalot ovat osaksi kruununmaista luovutetut, ehkä juuri niistä, jotka Kaarle XI 1680 reduktionin kautta oli aatelilta riistänyt, osaksi seurakuntien hankkimat 2).

Kun keskiajalla oli lahjoitusten, testamenttien ja ostojen kautta karttunut kirkolle kovin paljon virkataloja ja muutakin omaisuutta, jotka kanonisen oikeuden mukaan olivat verovapaat, kärsi valtion rahatalous tästä suunnattomasti. Sentähden kuningas Kustaa Vaasa, pelastaakseen valtakunnan sitä uhkaavasta konkurssista, kutsui 1527 valtiopäivät Vesteråsiin, missä mm. päätettiin ottaa kirkolta pois kaikki sille lahjoitetut tilat; myöskin aatelisto saisi periä takaisin kaikki ne tilat, jotka se Kaarle Knuutinpojan jälkeen v. 1454 oli kirkolle luovuttanut 3). Tämän päätöksen nojalla palautettiin yksin Suomessa kruunulle 600 maatilaa, lukuunottamatta niitä tiloja, jotka aatelisto itselleen anasti 4). Kaikkia virkataloja ei kuitenkaan kirkolta riistetty, koska sille vielä reduktionin jälkeen jäi joku virkatalo kussakin pitäjässä. Näin kävi Koskellakin.

Emme varmuudella tiedä, miten Kosken kirkolle katolisena aikana oli karttunut maaomaisuutta, jota sillä oli Kosken kylässä kirkon ympärillä ja Etolassa. Ehkä koskelaisilla pakanuuden aikana oli pyhät lehtonsa sen lähteen luona, jonka lähettyville sitten kohosi Kosken ensimmäinen kirkko. Ja ehkä sitten kristinuskon tult^{ua}~~ta~~ maahan kirkko sai ne haltuunsa luovuttaen pappillensa virkataloksi.

-
- 1) Sven Wiskman, Svea Rikes ecclesiastique verk i alphabetisk ordning, siv. 477
  - 2) Tietosanakirja VII osa, palsta 223
  - 3) E. Bergroth, Suomen kirkko I, siv. 224
  - 4) Tietosanakirja IV osa, palsta 1010

Emme myöskään tiedä sitä, miten paljon tätä on ollut. Mutta kun pappilat tavallisesti rakennettiin kirkon "juurelle", niin oletamme, että kaikki ne talot, Peltola, Tupala, Tervala ja Lukkarila, jotka ovat kirkon ympärillä, ovat varhaisimpina aikoina, jolloin maanviljelys vielä oli kapaloissaan, olleet yhtenä ja muodostaneet Kosken papin virkatalon.

Varmaa vain on se, että Kosken kirkkoköän reduktionissa kadotti ensimmäisen pappilansa. Jällelle jäi ainoastaan Lukkarila Kosken kylään ja yksi talo Etolaa, jota ruvettiin kutsumaan Pappilaksi (Prästbord), ja joka aina Ison vihan aikoihin asti pysyi kappalaisen pappilana.

Mutta kun tulivat veriset vainon ajat, silloin suurin osa maan virkamiehistöä ja papistoakin jätti kotinsa ja lähti Ruotsiin turvaa hakien. Täten syntyi paljon autiotiloja. Vielä vuoden 1724 verokirjan mukaan oli koko Alisen Hollolan kihlakunnan pitäjistä, joihin kuului Koskikin, 3/4 autiona ja vainon aikana oli se suurimmaksi osaksi autiota 1). Näitä isännättömäksi jääneitä taloja hoitivat voudit, rengit ja lampuodit; mutta suuri joukko taloja joutui kokonaan vieraisiin käsiin. Sillä näitä autiotaloja saattoi saada ken hyvänsä viljeltäväkseen, kun vain suostui maksamaan veroa niiden puolesta. Sotajoukon päällikkö tai alempikin upseeri saattoi niitä antaa pyytäjälle 2). Koskikin kuten moni muu seurakunta oli sodan aikana jäänyt ilman pappia ja Etolan Pappila ilman hoitajaa. Venäläiset sen sitten kai lahjoittivat jollekulle, joka oli heitä palvellut.

Samoin kuin maallinen hallinto oli kirkollinenkin hallinto vai-

1) K.O. Lindeqvist, Ison vihan aika Suomessa, siv. 433

2) " " " " " " " " 440

non vuosina hyvin epämääräisellä kannalla. Venäläiset isännöivät maassa aivan täysin itsevaltiaina, joka mm. ilmeni siinä, että he aivan mielivaltaisesti määräilivät kirkkoherroja virkoihinsa ja antoivat heille taloja virkataloiksi. Niinpä v.1720 määräisivät venäläiset (?) Koskelle Johan Herkepaueuksen papiksi ja antoivat hänelle autioksi jääneen talon Hyväneulasta asuttavaksi, joka ristittiin Pappilaksi.

Uudenkaupungin rauhassa sai Ruotsi takaisin suurimman osan Suomea ja sen mukana Koskenkin. Se jätti kirkolliset olot täällä osaksi sille kannalle, jolle venäläiset sen olivat järjestäneet. Etolan pappila jäi yksityisiin käsiin, Härkääpä jäi kappalaiseksi ja Hyväneulan Pappila pappilaksi.

Emme tiedä, mikä talon entinen nimi oli. Pappilan nimen se sai papin virkatalona. Ja omituista on, että sen nimi useissa ruotsinkielisissä papereissa on Pappila eikä Prästgård, kuten ruotsalaiset papin virkataloa nimittävät. Kappalainen Molin, joka oli Kosken kappalaisena viime vuosisadan alkupuolella, antoi sille ruotsinkielisen nimen "Höggulla", mutta onneksi se nimi ei ole päässyt käytäntöön. Kappalaisen virkataloksi se määrättiin samaan aikaan kuin Härkääpä kappalaiseksi eli kuten luullaan v.1720.

Emme tiedä, millainen se talo oli, jonka Härkääpä sai asuttavakseen. Mutta jos ajattelemme, että se oli nähnyt Ison vihan myrskyt, oli ollut monta vuotta ilman isäntää, pellot pensastuneet ja rakennukset ränsistyneet, niin me saamme jonkinlaisen kuvan tuosta talosta. Myös se, että Härkääpä pisspan käräjillä v.1745 valittain ettei seurakunta ole rakentanut pappilaa, niinkuin määrä oli, todistaa, että pappila oli kehnossa kunnossa. Sitä samaa todistavat myös pappilan pellot ja niityt. Vuonna 1753 kylvettiin pappilan

peltoihin syys- ja kevätiljaa yhteensä 7,5 hl., joten peltoalan suuruus oli noin 5 ha. ja heiniä korjattiin kaiken kaikkiaan 18 kuormaa. Nykyään, jolloin ei täyttä 200 vuotta ole kulunut siitä, kun edellämainitut tilastot on tehty, on pappilan peltoala 63 ha., johon kylvetään syys- ja kevätiljaa 20 hl. ja korjataan noin 50 hl. rukiita, 100 hl. kauroja ja 175 kuormaa heiniä 1).

Hyväneulan Pappila sijaitsi ennen noin 200 m. pohjoiseen päin sen nykyisestä paikasta eli keskellä silloista Hyväneulan kylää. V.1774 pääsi tuli irti jostakin naapuritalosta ja poltti koko kylän poroksi 2). Vahinko kohtasi seurakuntaa, mutta ei sen pappia, sillä silloinen kappalainen And. Florin asui, kuten aikaisemmin siv. 20 kerroimme, anoppilassa, Melkkalassa. Kun pappi itse asui muualla, ei talon uudestaan rakentamista kiirehditty. Rakennettiinhan ensi alussa vain kaikkein tarpeellisimmat huoneet. Vuonna 1799 piäetys- sä talonkatselmuksessa päätettiin rakentaa uusi pappila ja uuteen paikkaan, jottei se enää olisi naapurien tulelle alttiina.

Palaneen pappilan päärakennuksessa oli ollut toisessa päässä kaksi kamaria, toisessa päässä keittiö yhtä suuri kuin molemmat kamarit yhteensä ja keskellä oli tupa. Uusi päärakennus päätettiin rakentaa jotenkin saman piirustuksen mukaan, sillä erotuksella vain ettei keskelle enää tullut tupaa, vaan sali ja salin viereen eteinen. Samassa katselmuksessa määrättiin myös, että pappilan rakennusten ovet, olkilatoa lukuunottamatta, tuli varustaa rautaisilla saranoilla ja lukoilla. V.1830 seurakuntalaiset suostuivat hankkimaan päärakennukseen sisäikkunat, joita siinä ei sitä ennen ollut.

---

1) Piisp.tpk. 19/9 1780 K.K.A.

2) Piisp.tkp. 1796

Suureksi ja komeaksi ei pappilaa rakennettu, eikä pienen kapeliseurakunnan pappilan tarvinnut suuri ollakaan, pahempi oli se, että siinä tuontuostakin täytyi tehdä korjauksia 1). Se oli kuitenkin käytännössä liki sata vuotta 2).

-
- 1) Pappilan tarkastuspöytäkirjat 1799, 22/9 1830, 10/10 1834, 18/10 1836, 8/9 1866
  - 2) Vasta v. 1893 rakennettiin uusi päärakennus, suuri ja komea. Entisestä päärakennuksesta tehtiin väentupa ja on sellaisena vieläkin käytännössä, vaikka onkin jo 120 v. vanha.

Lukkarila

Edellisessä luvussa on ollut puhe ns. "vanhoista" ja "uusista" kirkkoherrojen virkataloista kts. siv.33. Katolisena aikana on ollut myöskin ns. vanhoja kappalaisvirkataloja, jotka näyttävät olleen lukkarin eli lukkaripapin ylläpitoa varten, mutta joista sitten, kun uskonpuhdistuksen jälkeen kappalaisia ruvettiin asettamaan, osa annettiin näiden asuttavaksi. Siitä kenelle ne sitten joutuivat, kun kappalaiselle kruununmaista lohkaistiin tai seurakunta hankki virkatalot, ei ole tietoa 1). Luultavasti aateliställe. Vesteråsin recessin nojalla he joko oikeudella tai sen varjolla ovat osan niistä itselleen anastaneet. Myöskin on mahdollista, että osa niistä on yhdistetty pappiloihin. Ja kadottamiensa virkatalojen sijaan saivat lukkarit asuttavikseen pappilan torppia, joista sitten on muodostunut heille virkataloja.

Näin ei ollut asianlaita koskella. Sillä täällä on ollut lukkarin virkatalo jo ennen kuin lukkaritorppia ruvettiin asettamaan. Sen on kuningas Sigismund lahjoittanut lahjakirjalla, joka kuuluu:

"Wij Sigismundus med Guds Nåde Sveriges, Götes och Wendes Konung, Storfurste till Finland, Carelen etc. Konung uti Pohlen etc. gjöre witterligt, at Wij av gunst och Nåde hafva ~~xxx~~ undt och efterlåtitt, såsom Wij och nu med detta Wårt öpna Bref unna och efterlåtitt, at denne Breffhawaren uti Lampis capelgåld Ambrosius Ericsson skall njuta och obehinhrat behålla all the Klockare Marker, så länge han i samma Embete brukar bliver, lika som andre Klockare för honom

---

1) Sven Wilskman e.m.t. 1 siv. 317 seur.

behållit och njutit hafwa. Förbjude fördenskull härmed alwarligen alle Wåre trogne Undersåtare, somi förberörde Lampis Capelligäld boendes äro, att de efter denne dag för de ~~Kinnkarn~~ Klockare Marker -----1) willigen utgöra, och icke honom häremod göra hinder eller förgång wid Wår onåde. Skrifwit å Wårt Konungs Slott Stockholm den 11 Juli 1594.

Under Wårt Kongl.Insigle 2).

---

1) Teksti vialla

2) K.K.A. - Tämän lahjakirjan löysi kanttori A.Jurva Lammilta eräästä huutokaupasta huutamainsa vanhojen asiapaperien joukosta. Suomennettuna kuuluu se:

Me Sigismund Jumalan armosta Ruotsin, Götein ja wendein kuningas, Suomen, Karjalan jne. suuriruhtinas, Puolan kuningas jne. teemme tiettäväksi, että me suosiosta ja armosta olemme suoneet ja myöntäneet, niikuin me nytkin tällä avoimella kirjalla suomme ja myönnämme, että tämän kirjan omistaja ja Lammin kappeliseurakunnan lukkari Ambrosius Eriksson saa nauttia ja häiritsemättä hallussaan pitää nuo lukkarinmaat, niin kauan kuin häntä siinä virassa käytetään, samoin kuin muut ennen häntä ovat hallussaan pitäneet ja nauttineet. Niellän sentähden ^{vakavasti/} ~~kaikkia~~ uskollisia alamaisiani, jotka mainitussa Lammin kappeliseurakunnassa asuvat, etteivät tämän päivän jälkeen edellämainituita lukkarin maita-----

-----
suosiollisesti suorittavat eivätkä hänelle tätä vastaan häiriötä tai haittaa tee. Meidän epäsuosiomme uhalla.

Kirjoitettu kuninkaallisessa linnassa Tukholmassa 11 p. heinäkuuta v. 1594.

Vakuudeksi kuninkaallinen sinettimme

Valtakirjasta käy ilmi, että virkatalon tuli olla lukkarin nautittavana. Kun se on annettu "Lammin kappeliseurakunnan lukkarille", on siitä tehty se johtopäätös, että mainitun virkatalon maat on annettu Lammin lukkarille eikä Kosken. Mutta jos näin olisi asian todellinen laita, niin kai silloin lammilaiset olisivat pitäneet huolta siitä, että mainittu tila kuuluisi heidän lukkarinsa palkkaukseen. Ettei Sigismundin antama lahjakirja kuulunut Lammin lukkarille, käy ilmi seuraavasta todistuksesta.

"Minä allekirjoittanut teen tietäväksi, että minä 12/2 1630 kuninkaallisen majesteetin valtuuttamana pidin Hollolan Pappilassa tutkintoa Hollolan pitäjän rahvaan kesken verotuksesta 24 lautamiehen läsnäollessa. Silloin huomattiin Kosken kappelilla olevan 2 äyrinmaata, joita lukkari viljelee ja on siten tähän verokirjaan viety, mutta 2 äyrinmaata ei ole ollenkaan verolle laskettu, vaan on annettu kirkolle, mutta selvyuden vuoksi on ~~1~~ sama maa viety tähän uuteen maakirjaan, eikä yhtään veroa määrätty. Tämän varmaksi vakuudeksi olen omalla kädelläni allekirjoittanut. Aika Turun linnassa 25 p. kesäkuuta 1631.

Joh. Otteson 1)

Edelläolevasta todistuksesta selviää meille kolme tärkeätä seikkaa nim., että Lukkarila kuuluu Kosken kirkolle eikä Lammin, että se on annettu lukkarin viljeltäväksi ja että se on vapaa veroista.

Syksyllä elok.12. ja 13.P:nä v.1652 pidettiin käräjät Hollolan Tennilässä, Untilan nimismiehen talossa, missä sevitettiin Kosken kirkonmaan rajat. Kihlakunnan tarkastusmiehet nimismies Martti Unger Untilasta, Heikki Pietarinpoika Etolasta, Knuutti Greelinp,

---

1) Kosken kirkon arkistossa löytyvä paperi.

Toivolasta (Hollolan pitäjään kuuluva kylä), Stefan Simonpoika Porvolasta, Matti Perttelinpoika Melkkalasta ja Brusius Martinpoika Hyväneulasta olivat, tutkittuaan asiaa, tulleet siihen tulokseen, että Kosken kirkonmaa on ylimuistoisista ajoista ollut eroissa Kosken kylästä. Lukkarilan rajat, jotka edellämainitussa tilaisuudessa selvitettiin ovat Pellonpaunu, Mätäⁿkivi, Myllytieⁿaro, Linnanⁿkallionotsa, Kappelinkoski; siitä meni raja Isoonjokeen ja sitten joesta ylös Vanhankirkon lähteelle". Rajat, jotka silloin selvitettiin ja jotka v.1797 uudestaan aukaistiin, ovat vieläkin samat kuin silloinkin, kuten maanmittarin pöytäkirjasta näkyy 1).

Seurakunta on useamman kerran tahtonut omistaa tämän Lukkarilan maita. Niinpä se v.1780 päätti kirkonmaasta, jota lukkari viljeli, vaatia 7 rikkintaalera veroa lukkarilta. Samassa kokouksessa päätettiin, että talon rakentaminen jää lukkarin asiaksi 2). Kun lukkari Silen 4/2 1809 valittiin lukkariksi pitäjään, niin pidettiin 6/5 1810 kirkonkokous, jossa päätettiin, että Silenin tuli maksaa veroa 3 tynnyrin hinnan 3). Edellä olemme kertoneet, että seurakunnan täytyi luopua tästä vaatimuksestaan. Vuonna 1814 annettiin Kosken kirkolle oikeus~~xxxx~~ saada laajentaa kirkkopihaa eli perustaa uusi hautausmaa sopivalle paikalle 4). Viimeisessä lukkarien palkkausjärjestelmässä v. määräsi senaatti kirkonmaan Kosken lukkarin virkataloksi.

---

1) Kopio tästä pöytäkirjasta on Kosken kirkon arkistossa.

2) Rov. ptk. 13/7 1780 K.K.A.

3) Kirk.ptk. 6/5 1810 K.K.A.

4) T.kapitl.ptk. 26/1 1814

Seurakuntaelämää

Kun seuraavassa käymme piirtämään kuvausta Kosken seurakuntaelämästä, on meidän kaikkein ensiksi luotava silmäys sen kirkon vaiheisiin, sillä kirkkohän ~~xxxxx~~ se on, joka muodostaa seurakunnan keskipisteen ja sen ympärillehän koko seurakunnallinen työ keskittyy. Kirkossa saatiin sunnuntai- ja juhlapäivinä viettää yhteistä jumalanpalvelusta; siellä suoritettiin melkein kaikki kirkolliset toimitukset ja siellä, kirkon seinien sisäpuolella tai ainakin sen muurien läheisyydessä saatiin viimeinen leposija.

Koski mainitaan eri pitäjänä jo 1410 oltuaan sitä ennen ja taas vuodesta 1540 lähtien aina vuoteen 1870 Lammin kappelina 1). Emme varmuudella tiedä, milloin se on saanut ensimmäisen kirkkonsa. Oletetaan, että se olisi saanut sen jo toisen ristiretken jälkeen. Ainakin sen jo v. 1597 sanotaan olleen hyvin vanhan ja sen tähden herätetään kysymys uuden rakentamisesta 2).

Tämä Kosken ensimmäinen kivikirkko on jo ennen Ison vihan myrskyjä ollut raunioina. Emme tunne syitä, mistä on johtunut, että se on niin aikaisin hävinnyt, kun vielä monet vanhemmatkin kivikirkot maassamme ovat käyttökunnossa, kuten esim. naapuripitäjässä Hollolassa, missä kirkon ikä lasketaan lähes 700 vuodeksi. On arveltu, että tämä Kosken ensimmäinen kivikirkko on hajonnut joko huonon, pettävän perustuksen tähden, se kun oli rakennettu suoperäiselle maalle tai sitten puuttuvan rakennustaidon tähden.

---

1) Tietosanakirja IV osa.

2) Colliander, Raimenmuisto

Rauniot, jotka ovat vielä meidän nähtävimmämme, vaikkakin jo maatuneina ja ympärillä kasvavien lehtipuiden varjostamina, mielivät nykyajan kuumeisella kiireellä eteenpäin pyrkivälle ihmiselle lausua: "Pysähdy ja kohota hattuasi, sillä paikka, jonka ohi käyt, on pyhä." Tällä hiljaisella, hyljätyllä paikalla kuultiin muinoin kirkonkellon äänen kutsuvan kansaa koolle. Ja pyhäaamuisin nähtiin niitten ihmisten, joitten maatuneet luut lepäivät raunioitten juurella, hartain mielin pyrkivän seinien suojaan sammuttaakseen siellä sielunsa polttavaa janoa, saadakseen sieltä lohdutusta ja rohkaisua kestämään vaikeitten aikain koettelemuksissa. Raunioista päättäen oli kirkko noin 24 m. pitkä ja 13 m. leveä sisältä; siis tavalliseen keskiaikaiseen tyyliin rakennettu.

Uusi kirkko rakennettiin puusta siihen paikkaan Lukkarilan pelolalle, missä maantie erkane ^{puolelle} valtatiestä kirkolle, pohjois ~~puolelle~~ valtatiestä. Kivijalasta päättäen oli kirkko ollut niinkuin isonlainen tupa. Tuvan perässä oli pieni kamari, joka teki sakariston virkaa 1). Näin yksinkertainen ja vaatimaton oli Kosken seurakunnan toinen kirkko. Mutta parempaa ehkei silloisissa oloissa voitu saadakaan, sillä seurakunta oli pieni ja köyhä. Arvaustavasti se oli rakennettu joko kolmenkymmenen vuotisen sodan aikana tai pian sen jälkeen.

Kansantarinan mukaan ovat venäläiset Ison vihan aikana käyttäneet Kosken vanhaa kivistä kirkkoa hevostallinaan, josta syystä seurakuntalaiset hylkäsivät vanhan kirkkonsa ja rakensivat itselleen uuden. Jos tarinassa on perää, niin ei häväistys ole voinut kohdata vanhaa kivistä kirkkoa ja sentähden tulla hyljätyksi, sillä tämä kirkko

---

1) Vasta tirehtööri A. Jurva kertoi muutamia vuosia sitten hävittäneensä kivijalan ja täyttäneensä viinikellarin kivillä.

kohan oli hävinnyt tai ainakin jätetty käytännöstä pois jo puolisen vuosisataa ennen Isoa vihaa, eli ennen vuotta 1652 1). Häväistys, mikäli tarinaan voimme luottaa, on tullut puukirkon osaksi ja ehkä sentähden tullut hyljättyksi. Hylkäämisen syynä saattaa olla myös rakennuksen vanhuus ja huonous. Olihan se jo Ison vihan päättyessä liki satavuotias ja viime vuosina ilman hoitoa. Vuosina 1695-97 olivat maassamme vaikeat nälkävuodet, jolloin ihmisiä kuoli joukoittain. Näitä vuosia seurasivat Ison vihan ajat, jolloin vihollinen hävitti maata. Ei kenkään silloin joutanut huolehtimaan kirkosta. Kun se kolmekymmentä vuotta oli jätettynä oman onnensa nojaan, niin ei tämä muutenkaan iäkäs ~~kappeli~~ temppele enää Uudenkaupungin rauhanteon aikana v. 1721 saattanut olla kunnossa. V. 1730 sanotaan siitä, että se oli "utgammal och befällig" ja sen takia määrättiin kannettavaksi koko hiippakunnassa kolehti Kosken kirkon uudestaan rakentamiseksi 2). Vuonna 1745 oli se kuitenkin vielä pystyssä, koska määrättiin ruumispaareja säilytettäväksi tässä vanhassa kirkossa. Sitten se myytiin Lammin kappalaiselle Lindille - olkiladoksi. Vielä muutamia vuosia takaperin oli se ollut Koskella Ilolan kartanossa olkilatona ja nimitettiin sitä "kirkkoladoksi". Uusi kirkko, kolmas järjestyksessä, oli tätä ennen rakennettu uuteen paikkaan.

Ison vihan myrskyt päättyivät Uudenkaupungin rauhaan v.1721. vähitellen eloon jääneet ihmiset palasivat takaisin autioihin koiteihin. Elämän toivo oli taas syttynyt ihmisten mieliin. Taas ryhdyttiin rauhan toimiin niin hyvin aineellisen kuin henkisenkin elämän aloilla. Ja rohkeutta ja luottamusta tulevaisuuteen tarvit-

1) Lukkarilaa koskevista asiapapereissa v:ltä 1652 puhutaan Vanhan kirkon lähteestä, joten jo silloin on uusi kirkko ollut olemassa ja vanha raunioina.

2) Sammandrag av Domkapitlets i Borgå härförinnan otryckta Cirkulärbrev (1725 - 1829) siv. 102.

tiinkin, sillä elämisen alkuunpääseminen oli vaikeata. Kaikki oli ryöstetty ja hävitetty. Vaikeuksia tuotti vielä se seikka, ettei voitu käyttää heikkoja voimia yksinomaan omien rakennusten pystyttämiseen, omien peltojen viljelemiseen ja niityjen raivaamiseen, vaan vaadittiin apua kirkon rakentamiseen, teiden ja siltojen korjaamiseen ynnä muihin yleisiin töihin. Niinpä Koskellakin ryhdyttiin uuden kirkon rakentamiseen, entimen kun oli vanha ja perin rappeutunut. Uusi kirkko valmistui 15 vuotta Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen eli v. 1736. Miten paljon uhrauksia kysyikään uuden kirkon rakentaminen näiltä Ison vihan näännyttämiltä seurakuntalaisilta nähdään siitä, kun koko seurakunnan väkiluku oli noin 500 henkeä, ja nämä olivat ilman asuntoa, vaatteita ja ruokaa. Köyhyyttä lisäsivät vielä katovuodet, joita näkyy Uudenkaupungin rauhaa seuraavina vuosina sattuneen 1). Ei ole siis ihme, että kirkko rakennettiin puusta, pieni ja vaatimaton ja että sen rakentamiseen käytettiin niin paljon aikaa. Eräaseen sen katonrajassa, alttarin kohdalla olevaan hirteen oli piirretty vuosiluku 1731 2). Silloin luultavasti oli hakattu rakennuksen seinät ja saatu vesikattonn. Mutta täysin valmis se ei vielä ollut, sillä v. 1735 koottiin kolehti kirkon koristamista varten 3). Vasta 1736 se lienee lopullisesti valmistunut. Kuitenkin vielä 1745 huomautetaan piispantarkastuksessa, että kirkosta puuttuu parvi ja määrätään seurakuntalaiset seuraavana talvena hankkimaan rakennusaineita ja seuraavana kesänä valmistamaan parvi. Samassa tarkastuksessa tehtiin myös päätös uudesta penkkijaosta kirkossa, mutta vasta 16/9 1787 se pantiin toimeen.

Herrasväkeä oli tämän jakopäätöksen mukaan

1) K.O. Lindegvist, Ison vihan aika Suomessa siv. 568

2) Tirehtööri A. Jurvan kertomuksen mukaan.

3) Sammandrag av Domkapitlets i Borgå härförinnan otryckta Cirku-lärbrev (1725 - 1829) siv.108.

Hyväneulan Pappilassa, Nihtilässä ja Materolla, Hankalassa, Kurjalassa, Pätilässä, Melkkalassa, Palomaassa, Häkkälässä ja Juusilassa sekä Näikälän Merolassa 1).

Säätyerotus oli siihen aikaan kovin jyrkkä ei ainoastaan rahan ja herrasväen, vaan jälkimmäistenkin kesken. Aatelismies oli joka paikassa ylinnä muita; kirkossa hänellä oli ensimmäinen penkki ja jos pitäjässä sattui olemaan useampia aatelissukuja, syntyi aatelisrouvain kesken usein ilmiriitoja, jopa tappeluitakin etusijasta keskellä vakavaa jumalanpalvelusta. Samoin oli laita porvarisrouvain kesken. Suntio sai silloin tavallisesti toimia rauhanvälittäjänä, viedä riitelevät rouvat kunkin omalle paikalleen ja kerätä singonneet puukantiset virsikirjat, joita oli käytetty lyömäaseina ja viedä ne omistajilleen. Häiriöt estettiin siten, että yleisissä kirkonkokouksissa määrättiin eri penkki kunkin talon välelle yleensä ja herrasväelle erittäin. Ei tosin kerrota, mutta mahdollista on, että Koskenkin kirkossa silloin tällöin sattui yhteenottoja ~~siellä asuihan täällä kekä/~~ ~~siellä asuihan täällä kekä/~~ aateilista että aateilintonta herrasväkeä, joka oli rikkasta ja ylpeätä. Ainakin täällä, kuten edellä kerrottiin, pantiin toimeen tuo tavallinen penkkijako, joka erotti vuohet ja lampaat toisistaan.

Uutta kirkkoa, josta edellä on ollut puhe, ei enää rakennettu samalle paikalle kuin millä entinen ovi, vaan se rakennettiin korkealle mäelle, keskelle sitä hautausmaata, jota nykyään kutsutaan Vanhaksi hautausmaaksi. Kova, pettämätön perustus kai vaikutti sen, että kirkko kesti kappaleen toistasataa vuotta, kunnes senkin vuoro tuli kukistua uuden tieltä v. 1870.

Tästä vanhasta tempelistä ei ole olemassa minkäänlaista piir-

---

1) Piispantarkastuksen pöytäkirja 1745 K.K.A.

rustusta eikä valokuvaa, lukuunottamatta vanhoja asiapapereita, joihin on painettu kirkon sinetti. Sentähden, jos tahdomme mieleemme hahmottaa kuvan Kosken vanhasta kirkosta, kolmannesta järjestyksessä, niin täytyy meidän tyytyä vanhojen ihmisten kertomuksiin, jotka ovat sen omin silmin nähneet.

Kirkko oli pieni, puusta rakennettu ristikirkko. Keskellä ristikköä oli alkuaan kohonnut pieni torni, mutta ukkonen oli sen polttanut eikä sitä senjälkeen enää uudelleen rakennettu. Saarnatuoli ja osa penkkejä olivat olleet vanhat ja kuluneet sekä maalaamattomat, luultavasti tuotu entisestä kivikirkosta. Permanto oli tehty leveistä noin 2 m. pituisistä lankuista. Kirkko oli sisältä maalaamaton ja ulkoa laudoittamaton ja punaiseksi maalattu.

Kellotapuli oli rakennettu muutaman askeleen päähän kirkosta. Sen alakertaa käytettiin läpikäytävänä, jonka kautta tultiin kirkokopihaan. Yläkerrassa oli kolme kelloa. Venäläiset olivat vieneet vanhan kirkon kellot, mutta uudet oli hankittu tilalle 1). Ensin rappeutui kellotapuli. Ja piispantarkastuksessa 30/10 1808 sitä mainitaan vanhaksi ja huonoksi ja sanotaan, että se on uudestaan rakennettava "jahka Jumala antaa rauhan ajat". Kun sitten päätettiin rakentaa uusi kellotapuli, niin lahjoitti Kurjalan kartanon silloinen omistaja luutnantti Otto Magnus von Essen 100 riikintaalaria pohjarahaksi., suomma ,joka silloisen raha-arvon mukaan oli melko suuri. Uusi tapuli valmistui v.1824, alakerta kivistä ja yläkerta puusta, ja se on vieläkin käytännössä, vaikkakin on jo rappeutunut ja kallistunut. Vanha kirkko valmistui ~~15 vuotta~~ torneineen 15 vuotta Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen ja kellotapuli 15 vuotta Haminan rauhan jälkeen. Koskelaiset näyttävät

---

1) Tirehtööri A. Jurvan kertoma

aina ruvenneen rakentamaan itselleen uutta kirkkoa, kun pääsivät venäläisistä rauhaan. Täysin valmiina ei tapuli kuitenkaan vielä v.1824 ollut, sillä vuoden 1830 tileissä mainitaan v.1829 ostetuksi kolme hirttä kellotapulia varten ja maksetuksi jokin rahamäärä se-
pän töistä kellojen alasottoa varten vanhasta tornista. Vanhan tor-
nin yläosa, joka jo oli hyvin laho, otettiin pois. Alakerta pysy-
tettiin entisessä virassaan läpikäytävänä siksi kunnes uusi haudaus-
maa otettiin käytäntöön, jonka portille se siirrettiin läpikäytä-
väksi ja on sellaisena vieläkin.

Kellot, jotka v.1829 siirrettiin vanhasta tornista uuteen,
ovat vieläkin käytännössä. Niitä on kaikkiaan kolme ja niissä seu-
raavat kirjoitukset:

Isossa kellossa: "Valettu: Stocholmissa Iohan ~~FÄHLETTENIMM~~ Fahl-
stenilda vuonna 1771. Iumalalle cunniaxi ia Hänen christilliselle
seurakunnallens Rosken cappelicunnassa palwelluxexi wast^udesta wa-
lettu". 1)

Keskikellossa: "A.O. Salomonin saarnakirja N: 4 v. 17 Warielle
sinun ialkas co^{si}cas menet Iumalan huoneeseen. Ia tule cuuleman.
Se on parempi kuin tyhmäin uhri.

Me fac(it) G.Meyer Holmiae a(nno) 1746 Cosca muinen kello
löi, nyn se graekalainen seuracunda lageisi mahan rucoili ia huo-
cais sanoden:ide o (lue: ho) Kyrios erketai. Se on Catzo: Herra
tule.

Thomas Linhh comm(inister) ~~xx~~ wid Lampis osh Koski sochnar" 2).

Pienessä kellossa: Deo gloria soli: Guten af Petrus Norberg

i Borgå Åhr 1766 3).

- 1) Ruotsalainen valuri lukenut väärin Rosken, kun pitäisi olla Kosken
- 2) Thomas Lindh Lammin ja Kosken kappalainen samoinkuin Kosken sil-
loinen kappalainen ~~kkkivvat~~ kokosivat paikkansa sekä Lammita
että Koskelta ja pitivät itseään sentähden molempien pitäjien
kappalaisina.
- 3) Yksinensä Jumalalle kunnia. Pietri Norbergin Porvoossa valama.

Vanhemman kirkon kello valettiin Tukholmassa uudestaan, lisät-
tiin metallia ja siten saatiin nykyinen iso kello. Kello maksoi
300 B 1). Kansantarinan mukaan oli tuolla isolla kellolla ollut
kumppani, mutta se upotettiin Ison vihan aikana Myllykylän kosken
yläpuolella kasvaviin pajupensaisiin. Rovastintarkastuksen pöytä-
kirjassa 29/6 1745 ei asiasta kuitenkaan mainita mitään, vaikka
kylläkin on puhetta yhdeksän vuotta takaperin valmistuneesta kir-
kosta. Luultavasti ovat sen venäläis~~et~~ vieneet saaliinansa.

Yhtä mieluista ei ollut kirkon rakentaminen kuin kellotapulien.
Piispantarkastuksessa v.1840 huomattiin kirkon olevan seurakunnan
tarpeisiin liian pienen ja muutenkin erittäin huonossa kunnossa.
Sen olivat pitäjäläisetkin jo tätä ennen oivaltaneet ja sentähden
pitäneet useita pitäjänkokouksia kirkon joko suurentamisesta tai
muuten korjaamisesta. Mutta kun eri mielipiteitä oli tässä asiassa
seurakunnan jäsenten kesken ilmennyt, niin oli siitä noussut kärä-
jänsäntä, joka vielä riippui asianomaisen tuomioistuimen ratkai-
susta. Tässä tärkeässä asiassa ei siis voitu mihinkään toimenpi-
teisiin ryhtyä 2). Ajan hammas teki sillä välin työtään ja kirkko
ränsistyi ränsistymistään 3). Asian pakosta kuin myös esivallan käs-
kystä oli sentähden ruvettava rakentamaan uutta kirkkoa. Kirkon-
kokouksessa v.1866 ilmoitti pastori Mikander kuvernöörin tiedustel-
leen, " miksi ei Kosken kappelin kirkkoa jo oltu ruvettu rakenta-
maan". Siihen pitäjäläiset vastasivat, ettei Kosken kappelilla vie-
lä ollut kylliksi varoja käydäkseen rakentamaan niin kallis-

---

1) Kirkon kassan tilit v:lta 1772

2) P.ptk. 10/3 1840 K.K.A.

3) Tirehtööri A.Jurva sanoi kirkon lopulta olleen niin huonon,
ettei hän eläessään ollut nähnyt toista niin huonoa kirkkoa.

ta rakennusta, eikä myöskään köyhien vuosien tähden voinut koota sitä rahasummaa, mikä kyseessä olevaa kirkkorakennusta varten tarvittaisiin. Nyt kokous päätti kaikesta huolimatta ryhtyä rakennuspuuhiin. Rakennusrahoja oli 29.296 mk ja vahvitettu arkkitehti J. Viikin tekemä piirustus odotti toteuttamistaan.

Kirkko, neljäs järjestyksessä, päätettiin rakentaa tiilestä. Seurakunta hankki kaikki tarvittavat aineet ja suoritti jalka- ja hevospäivätöitä. Sentähden piti kaikkien työhön kykenevien miesten tehdä päivätöitä kirkon rakennuksella. Itse teettäminen uskottiin vähemmän vaativalle. Teettäjäksi rupesi rakennusmestari G.Kollin, joka otti sen urakalla 75.000 mk hinnasta. Samassa kokouksessa valittiin rakennuskomitea, johon tulivat kuulumaan: pastori Mikander, kapteeni O.M. von Essen, varatuomari Bellman, metsäherra Gebhard, kirkonisäntä J.K. Palén sekä talolliset Adam Rekola, Heikki Kupila, Kalle Hinkkala, Kalle Alhoin ja Heikki Ylöstalo 1). Tämä kokous oli tärkeimpiä kirkonkokouksia koskella.

Kevään tullen ruvettiin kokouksessa tehtyjä päätöksiä toteuttamaan. Tiilet valmistettiin ns. Makasiininkankaalla, niilla tienoin, missä nykyään sijaitsee pitäjän lainamakasiini ja tiilisavi otettiin Valkjärven rannasta. Suuret kuopat Kavunkorpeen vievän tien varrella ovat vieläkin nähtävinä, mistä kirkon seinät ovat kohonneet. Kirkko valmistui syksyllä v. 1870 ja vihittiin tarkoitukseensa ensimmäisenä adventtina samana vuonna.

Kirkko on ilman tornia. Rakennusmestari G. Kollin olisi kyllä rakennuttanut torninkin, jos pitäjäläiset olisivat maksaneet hänelle 2.000 mk. Mutta heidän mielestään vanha kellotapuli silloin vielä oli niin hyvässä kunnossa, etteivät he katsoneet olevan syytä sitä

---

1) K.kok. ptk. 23/12 1866 K.K.A.

hävittää ja uutta rakentaa. Ja niin kirkko jäi ilman tornia.

Koskelaiset olivat huolimatta nälkävuosista, jotka sautuivat juuri kirkon rakentamisen aikana 1867-68, saaneet itselleen uuden kirkon. Se sijaitsee korkealla mäentörmällä, lähellä vanhan kirkon paikkaa. Näin olivat Kosken kirkot nousseet askel askeleelta ylöspäin, ensin Vanhan kirkon lähteen luota tasaiselle pellolle Hämeenlinnan-Viipurin maantien varrelle, siitä se se kohosi mäkeä ylös pysähtyen kuitenkin vielä puolimäkeen, tämä viimeinen uskalsi nousta itse mäen harjanteelle.

Kaikkina aikoina on kirkko omilta jäseniltään saanut lahjoja milloin suuremmissa milloin pienemmissä määrässä. Missä tarkoituksessa ne ovat annetut ja onko kirkon puolelta millään tavalla kiiohoitettu lahjan antamiseen, ei kuulu tutkittavanamme olevaan aineen alaan. Varmaa kuitenkin on, että moni lahja on annettu hyvästä sydäimestä ja rakkaudesta isien kirkkoon. Ne lahjat, joita kosken kirkko seurakuntalaisiltaan on saanut, eivät tosin ole suuriarvoisia, mutta ne ovat kumminkin olleet hyvin tarpeellisia. Suurimman lahjoituksen tekivät neiti Leena Greta Hjerpe Kurjalasta, joka lahjoitti urkukassan pohjarahastoksi 1.200 mk. Se kantarahastona voitiin v. 1879 ostaa urkujenrakentaja G. Normanilta Tukholmasta 18 äänikertaiset urut. Luutnantti O.M. von Essenin lahjoituksesta on jo ennen ollut puhe, kts. siv. 32. Vuonna 1891 lahjoitti Pätilän kartanon omistaja Fredrik Johan Appelroth ja hänen puolisonsa Katariina Karoliina alttaritaulun, jonka taidemaalari Alexandra Theodora Frosterus-Såltin on kopioinut tanskalaisen taidemaalarin Carl Heinrich Blochin tunnetusta taulusta Jeesus ottaa vastaan syntisiä. Taulun alareunassa on sanat: "Tulkaa minun tyköni kaikki, jotka työtä teette ja olette raskautetut, ja minä tahdon teitä virvoittaa". Lopuksi on vielä mainittava kanttori Silenin lesken lahjoittama alttariliina

Niinkuin kaikkina aikoina niin kuvattavanamme olevalla aikakaudellakin koetti kirkko kaikin tavoin pyhittää jokapäiväistä elämää ja johtaa ihmisten ajatukset ajallisuudesta katoamattoman elämän piiriin. Kirkonkellojen soitolla kehoitettiin seurakuntalaisia sunnuntaiamuisin lähtemään Jumalanpalvelukseen, jonka menosta tarkastuspöytäkirjoissa todistetaan, että se tapahtui säännöllisesti ja lain määräämänä aikana.

Saarnat. niin hyvin aamu- kuin päiväsaarnat sekä katkismus- ja ahtisaarnat ilmoitetaan säännöllisesti pidetyiksi. Ainoastaan Winter sai muistutuksen siitä, kun hän kerran rukouspäivänä ja muutamina suurina juhlapäivinä jätti aamusaarnan pitämättä. 1). Millaisia aikakauden pappien saarnat seurakunnassamme olivat, siitä ei minulla ole tietoa. Tarkastustilaisuuksissa pidetyt saarnat olivat "kauniita, rakentavia ja ~~opineita~~ oppineita", mutta näin ei liene ollut aina seurakunnalle pidettyjen saarnojen laita 2). Sitä ainakin todistavat ne pari Winterin saarnoista lainattua kohtaa, joista edellä on ollut puhe, kts. siv. 25.

Seurakuntamme ppettajain puhdasoppisuuteen nähden ei tarkastustilaisuuksissa ilmennyt muistutuksia. Eikä ollutkaan hyvä poiketa yleiseksi hyväksytystä suunnasta, muuten sai pian intoilijan ja harhaoppisen nimen. Tätä sai komea kappalaisen apulainen O.M.Cantell, jota hänen esimiehensä Winter syytti siitä, että hän saarnoissaan on puhunut sopimattomasti. Syytöksessä oli perää sen verran, että Cantell ankarin sanoin oli nuhdellut seurakuntalaisiansa heidän huonon elämänsä tähden. Mutta seurakuntalaiset puolustivat Cantellia. Koska kerran seurakunnassa niin paljon ilmeni epäsiiveel-

---

1) P.ptk. 1840 K.K.A.

2) P.ptk. 1796, 1855 ym. K.K.A.

lisyyttä, juoppoutta ja varkautta, oli Cantellin velvollisuus heittä tästä nuhdella. Tämän johdosta syytös raukesi sikseen 1).

Tarkastustilaisuuksissa pappeja tavalliseti kiitettiin jumalanpalveluksen säännöllisestä pidosta. Poikkeuksena on kuitenkin kappalainen Joh.Härkääpää. Kun jumalanpalveluksen vanhan kirkkolain mukaan piti alkaa kello 9 ap., valittivat seurakuntalaiset rovastintarkastuksessa v. 1745, että Härkääpää alkaa ne 2 à 3 tuntia myöhemmin, vasta puolelta päivältä 2).

Hämäläiskansaa on yleensä kiitetty ahkeraksi kirkkossakävijäksi. Sen tunnustuksen ovat koskelaisetkin pissantarkastuksissa saaneet. Ja pappien velvollisuutena oli huolehtia siitä, etteivät seurakuntalaiset laiminlyöneet kirkossa käyntiä. Sääntönä oli, että jokaisen terveen ihmisen tuli saapua pyhänä kirkkoon. Ja jollei tätä pitkämatkaisilta voitukaan vaatia, oli kuitenkin jokaisen velvollisuus käydä Herran huoneessa rukouspäivinä ja suurina juhlina. Ken tässä kohdin niskuroi, häneen tarttui esivallan kurittava käsi, joka pani vastahakoisimmankin tottelemaan 3).

Joskus tapahtui sellaistaikin, että tultiin juovuspäissä kirkkoon. Sellainen rikos rangaistiin ankarasti. Niinpa v.1845 rangaistiin erästä Huljalan isäntää 12 ruplan sakolla ja julkisella kikkorangaistuksella sentähden, että oli ollut juovuspäissään kirkossa 4).

Sabatin kunnioitusta vaadittiin ehdottomasti. Varsinkin kuvattavanamme oleva aikakauden alkupuolella muistettiin vielä niitä aikoja, jolloin yksityiskohtaisten asetusten ja käskykirjeiden

---

1) Rov.ptk. 1855 K.K.A.

2) Rov.ptk. 29/6 1745 K.K.A.

3) A.J. Pietilä, Daniel Juslenius 2. siv. 31.

4) Rikosluttelo v. 1845 K.K.A.

kautta oli määrätty, miten Herran päivää otollisesti oli vietettävä, ~~mitä~~ ^{mitä} sai tehdä ja mitä ei saanut tehdä 1).

Tämä viimeisten Kaarlojen ankara asetusten aika oli ohi, mutta vielä huomataan ajan katsantokannoissa ja lainsäädännössä samanlainen henki ja samanlainen kunnioitus sabattia kohtaan. Se käy ilmi, kun selailee rikosluetteloita, joissa tuontuostakin mainitaan "tuomittu sabaⁿtirikoksesta". 2)

Kansanopetuksen edistämiseksi tehtiin kuvattavana olevalla aikakaudella ahkerasti työtä. Ja sellaisten piispojen kuin Gezelius-ten, Jusleniuksen ja Cygnaeusten johdolla opetusharrastus kantoi-kin hyviä hedelmiä 3). Jo Gezelius vanhemman aikana ~~kristinopin-~~ ^{kristinopin-} ~~taito~~ ^{taito} vähitellen tuli yleiseksi 4). Mutta sitten seurasi pysähdys. Tulivat vainon ajat Iso ja Pikku viha, jolloin kansamme henkisesti ja ruumiillisesti riutui. Sentähden, vaivan aikojen päätyttyä ei taito "lukea kirjasta" saattanutkaan enää olla yleinen 5). Näin oli asia laita koskellakin. Vielä v. 1745 oli lukutaito seurakunnassamme perin kurjalla kannalla. Sekä vanhat että nuoret lukivat sekä sisältä että ulkoa huonosti. Syyksi siihen arveltiin Härkähän pitkäaikaista sairautta 6). hänen apulaisensa Joh. Florin oli ollut seurakunnassa vasta vähän aikaa, joten hänkään ei ollut en-

---

1) E.Bergroth, Suomen kirkko I, siv. 442

2) Rikosluettelot K.K.A.

3) E.Bergroth, Suomen kirkko I, siv.393 s.2. siv.458; A.J.Pietilä Daniel Juslenius 2. siv. 15-19

4) E.Bergroth, e.mt. I siv. 439

5) J.R.Forsman, Suomen kirkollisten olojen uudistus Ison vihan jälkeen siv. 191

6) Rov.ptk. 29/6 1745 K.K.A.

nättänyt suuria aikaansaada. Arvattava on, ettei Ison vihan myrskyihin uponnut lukutaito ollut vielä voinut tyydyttävälle kannalle kohota parhaimmankaan opettajan johdolla.. Sitäpaitsi 3 à 4 vuotta takaperin oli raivonnut Pikku viha ja kato, jotka veivät kansan henkisesti ja ruumiillisesti alaspäin. Kolmeakymmentäviittä vuotta myöhemmin huomattiin lukutaito jo paljon parantuneen, mutta tavuun ja sisäluvun parantamista vielä tarvittavan, sillä ensimmäinen ehto opetuksessa oli juri sisäluvun harjoittaminen. Jo Gezelius vanhemman ajoista asti oli lukkarin velvollisuutena ollut opettaa seurakunnan kasvavaa nuorisoa lukemaan, silloin kun vanhemmat eivät tähän kyenneet. V.1723 määrättiin K. Majesteetin päätöksessä laajoihin seurakuntiin lukkarin rinnalle asetettavaksi vielä muitakin lastenopettajia 1). Tätä määräystä ei Koskella kuitenkaan noudatettu, sillä vielä v.1796 oli lasten opetus vanhempien ja vanhojen sotilaiden huolena. Ja kun piispa edellämainittuna vuonna piti tarkastuksen ja huomasi nuorison sisälukutaidon entisestään huonontuneen sekä kehoti pitäjään ottamaan koulumestaria, niin eivät seurakuntalaiset katsoneet voivansa tähän suostua, koska olivat varattomia ylläpitämään vaatimattomintakin lastenopettajaa. Ja niin lasten opetus jäi edelleenkin vanhempien ja lukkarien tehtäväksi.

Rippikoulussa, kinkereillä, kääkkismuskuulusteluissa ym. tilaisuuksissa oli papistolla tilaisuus valvoa kristinopintaidon edistystä.

Rippiloulun pitäminen nykyisessä muodossa ei ole vanha. Vuoden 1686 kirkkolaki määräsi, että niitä, jotka ensi kerran ilmoittau-

---

1) Rov.ptk. 12/9 1780 K.K.A.

tuiivat ripille ja Herran ehtoolliselle tutkikoon kirkkoherra. Varsinaisesta rippikouluopetuksesta ei mainittu laki puhu mitään 1). Näistä ensi kertaa ripille ja Herran ehtoolliselle kuulusteluista kehittyi vähitellen säännöllinen koulunpito. Turun hiippakunnassa säädettiin rippikoulunpidosta kiertokirjeellä v. 1740, Porvoon hiippakunnassa vasta v.1774 2).

Koskella ilmoitetaan rippikoulunpito järjestetyn aluksi siten, että niitä, jotka ensi kerran ilmoittautuivat Herran ehtoolliselle, pyydettiin yhdessä tulemaan Pappilaan tai kirkkoon, missä heitä muutamina päivinä perätysten kuulusteltiin. Tarkastaja toivoi, että nuoremmatkin, jotka jo jossain määrin osaavat lukea, saapuisivat mainittuihin kuulustelutilaisuuksiin, jotta he sitten vähitellen perehtyisivät kristinoppiin ja valmistuisivat tutkintoon, joka heidänkin tuli läpikäydä, kun ensi kertaa ilmoittautuivat Herran ehtoolliselle 3). Aikaa myöten järjestettiin rippikoulunpito siten, että tytöt kävivät yhden viikon keväällä ja pojat syksyllä 4).

Tässä samassa yhteydessä mainittakoon myös nk. rippikuulustelut, joita oli tapana pitää rippipyhinä tai jo pyhän aattona, ja joissa kuulusteltiin kaikkia niitä, jotka aikoivat käydä Herran ehtoolliselle. Kun rippikuulustelut pastori A.Florinin sairauden takia olivat jääneet pitämättä, kehoitti tarkastaja v.1796 edelleenkin ennen ehtoollista pitämään mainittuja kuulusteluja, joissa ei rippiväkeä varsinaisesti kuulusteltu, vaan joissa pappi tekemi-

1) E.Bergroth, Suomen kirkko I, siv. 421

2) J.R.Forsman, Kirkollisten olojen uudistus Suomessa Ison vihan jälkeen, siv. 189

3) P. ptk. 27/1 1796 K.K.A.

4) R.ptk. 19/9 1847 K.K.A.

ensä kysymysten ja vastausten kautta koetti ehtoollisvieraille selittää sakramenttien merkitystä ja arvoa 1).

Herran ehtoollista vietettiin seurakunnassamme eri vuosina eri usein. Vuonna 1840 valittivat seurakuntalaiset, että Herran ehtoollista jaettiin liian harvoin, vain kerran vuodessa. Samanlainen valitus tehtiin myös rovastintarkastuksessa v. 1847. Valitusten johdosta tarkastaja määräsi Herran ehtoollista vietettäväksi kerran kuukaudessa 2).

Lukukinkereistä kuvattavana olevana aikakautena ei lähteiden puutteen takia ole paljon sanottavaa. Kevättalvella, tammi-, helmi- ja maaliskuussa lienee niitä seurakunnassamme pidetty. Tavallisin kinkerijärjestys on ollut seuraava: aluksi virsi ja rukoukset, jotka ennen vanhaan on pidetty polville langeten, muuta myöhemmin on se tapa jäänyt pois, koska ihmisten vaatteet polvilla oltaessa liikaisesta lattiasta helposti "likaantuivat". Rukousten jälkeen oli 5-10 minuuttia ketävä raamatullinen puhe. Sen jälkeen lapset käskettiin kamariin, missä kanttori ja suntio heitä luettivat. Aikaväki sekä ne, jotka olivat rippikoulussa että ne, jotka sinne pyrkivät, jäivät papin kuulusteltavaksi. Ihmiset kutsuttiin perhekunnittain pöydän luo "papin eteen" tekemään selvää niin hyvin sisäluku- kuin kristinopintaidostaan. Kun kuulustelu oli päättynyt kysyttiin kylän vanhimmalta, oliko hänellä elämää vastaan mitään muistutettavaa, kyseltiin myös pyhäkouluista, vaivaisasioista ym. Sen jälkeen kutsuttiin lapset kamarista, arvosteltiin aikuisten ja lasten lukutaitoa, pidettiin lyhyt kehoituspuhe ja Herran siunaus sekä lopuksi laulettiin pari virren värssyä 3).

---

1) P.ptk. 27/1 1796 K.K.A.

2) Rov.ptk. 1840 ja 1847 K.K.A.

3) Tirehtööri A.Jurvan kertoma

Lukukinkerien vaikutusta kansan lukutaidon kehittymiseen niinä aikoi-
na, jolloin kouluja ei ollut, emme voi kyllin suureksi arvata.
Aikoina, jolloin kirkollisille toimituksille vielä annettiin kunnia
ja arvo, oli kunnian asiana varustautua "papistoihin". Kun joulukuuh
oli ohi alettiin kirkossa kävijöiltä tiedustella, joko lukuset kuulu-
tettiin. Ja kun joulun jälkeen sunnuntaiaamuna meni taloon, kuuli jo
postuaan, miten sisällä ääneen tankattiin papistoläksyjä päähän.
Mikä luki "pitkää Katkismusta", mikä Uutta testamenttia, sillä pe-
lottava "tukkajuhla" läheni. Usein olikin pappi ankara ja pani huo-
non lukijan pöydän alle tai ravisti vähän tukasta. Vanhempia ihmisiä,
jotka olivat liian kankeita pöydän alle menemään tai joiden tukkaan
oli vähän arveluttavaa tarttua, puhuteltiin ankarin sanoin "tomp-
peleiksi" ja "Jumalan sanan sotkijoiksi" 1). Ei siis ollut niin pal-
jon ruumiillisen rangaistuksen pelko, joka kiihoitti lukemaan, vaan
se häpeä, kun joutui koko kirkkeriväen kuullen nuhdeltavaksi.

Häiritsevä pappien palkan kokoaminen, joka ennen vanhaan oli
niin tärkeä, että usein täytyi katsoa kristinopin kuulustelun sivu-
asiaksi ja papin palkan kannon pääasiaksi, on ~~kirkon~~ kinkereil-
tä, vaikka seurakunnassamme onkin vielä voimassa vanha palkkausjär-
jestelmä, jo kadonnut. Tosin vielä kuvattavana olevan aikakauden
loppupuolella oli, kuten vieläkin tapana kantaa ns. päivärahoja
pitäjän tilattomalta väestöltä.

Hengellisistä liikkeistä seurakunnassamme on mainittava sen
verran, että v. 1842 sakotettiin erästä Karoliina Kaisantytärtä lu-
vattomasta hartauden harjoittamisesta 2). Oli siis jonkinlaista

---

1) Tirehtööri A. Jurvan kertomana. Lukukinkerien niminä Koskella on:
lukuset, lukukinkerit, papistot ja tukkajuhlat.

2) Rikosluettelo v:lta 1842 K.K.A.

hengellistä heräämistä, mutta minkä suuntaista, kutka olivat sen johtajia jne., siitä ei ole tietoa. Kappalaisen apulainen O.M. Cantell kokosi ympärilleen Jumalan sanan ystäviä, mutta mitään huomattavampaa liikettä ei syntynyt.

Kun tutkii menneitten aikojen vaiheita, niin tuntuu siltä, kuin olisi kansan siveellinen tila ollut kovin huono. Asiakirjat kertovat julmista rikoksista, murhista, raskaista siveellisyyserikoksista jne. yhä uudelleen ja uudelleen. Samat rikokset esiintyvät polvi polvelta, samaa leppymätöntä taistelua käy laki näitä vastaan. Mutta tila ei kuitenkaan ole niin huono kuin miltä se asiakirjain valossa näyttää, sillä asiakirjat kertovat vain sellaisista teoista, joiden rankaisemiseksi on esivallan täytynyt ojentaa kurittava käteensä. Hyvistä töistä, siveellisen elämän valopuolista vain aniharvoin ja sivumennen mainitaan.

Kun tarkastuksilla kysytään, millaista elämä yleensä seurakunnassa on, vastataan siihen tavallisesti, ettei elämää vastaan ole mitään muistuttamista. Vieläpä seurakuntalaisia kiitetäänkin siitä, etteivät he yleensä ole olleet taipuvaisia törkeisiin paheisiin, vaan "viettävät siveellistä elämää, osoittavat rakkautta Jumalan sanaa kohtaan ja hartaudella käyttävät armonvälikappaleita".

Mutta näihin säännöllisiin kiitoslauseisiin liittyi melkein aina valituksia ikävistä poikkeustapauksista varsinkin nuoren kansan käyttökseen nähden. Tässä suhteessa olivat juoppous, epäsiveellisyys, kortinpeluu ja tanssi seurakuntalaistemme yleisimpinä paheina 1).

Mitä enemmän kaikinpuolinen vaurastuminen Ison vihan aikaa seu-

---

1) P.ptk. 27/1 1796, Rov.ptk. 1847, P.ptk. 5/6 1872 K.K.A.

ranneella uudistusten ajalla edistyi, sitä enemmän esiintyi kansallisperheena juoppous. Alkupuolella sitä tuskin vielä mainitaankaan. Mutta vuoden 1750 jälkeen lisääntyy valitus tämän perheen hirvittävästä vallasta. Eikä olekaan ihme, jos kansa joi, kun "elämän vesi" vuoti kruunun hanoista virtanaan. Yksiönpä kirkonmäelläkin useassa seurakunnassa oli kapakka.

Koskenkin kirkonkylässä oli kapakka käräjätalossa. Sen lisäksi oli paljon salakapakoita, joissa suununtaisin myytiin olutta ja viinaa. Ei ole siis ihme, että juoppous lisääntyi, kuten tarkastajat valittavat. Mutta vaikeatahan oli vaatia seurakuntalaisilta raittiutta tai edes kohtuuttakaan väkijuomien käytössä, kun seurakunnan opettajat tekivät itsensä syypäiksi juopotteluun. Lukkari Friedrich Alfors osottautui mahdottomaksi virkaansa hoitamaan, koska oli ylen taipuvainen juopotteluun ja vietti huikentelevaa elämää. Hänet sen tähden erotettiin lukkarin virasta v. 1809. Kurjana esimerkkinä seurakunnalle oli kappalainen Nils Winter, joka vaalipäivänään toimitti kirkonmäelle viinaa pitäjän miehille jaettavaksi.

Koetettiin viinan valtaa vastustaakin jättämällä pahimmat juopot, jotka olivat häiriöksi kanssaihmisilleen, oikeuden käsiin. Myöskin kirkonkokouksissa pohdittiin kysymystä, miten juoppous saataisiin vähenemään. Niinpä v. 1870 kiellettiin 20 markan sakon uhalta oluen myynti sunnuntaisin.

Juoppoudesta johtui kaikenlainen hurjistelu ja raakuus. Että elämä oli raakaa, todistaa seuraava tapaus 1800-luvun alkupuolelta.

Eräänä kylmänä talvi-iltana oli kerääntynyt joukko miehiä erääseen taloon Porvolan kylässä. He joivat ja juopuivat. Näyttääkseen rohkeuttaan rohkeuttaan ilmoitti eräs seuran jäsenistä olevansa halukas heti pimeässä menemään hautausmaalle ja tuomaan sieltä jäätyneen ruumiin seuraan, jos hänelle luvattaisiin kannu (2,5 l.)

viinaa. ryyntöön

suostuttiin ja hän meni. Hiljattain oli erään talon vanha emäntä Porvolasta kuollut ja haudattu edellisenä sunnuntaina, mutta hautaa ei vielä oltu luotu umpeen. Mies astui hänen hautaansa, avasi arkun ja nosti jäätyneen ruumiin olallensa ja toi sen juomaseuraan asettaen sen ovipieleen seisomaan seinää vasten. Kun oli jonkun aikaa iloittu vainajan läsnäolosta, läksi tuoja viemään ruumista takaisin hautaan. Mies pelkäsi kulkea taakkansa kanssa hautausmaalle maanteitse, ja sentähden hän kulki Porvolan ja Lukkarilan peltojen halki. Siellä syvässä lumessa kahlatessa hänelle sattui joku tapaturma, niin että ruumiilta katkesi jalka. Mutta mies ei siitä välittänyt, hän vei toisjalkaisen ruumiin hautaan, laski sen farkkuun, pani kannen kiinni ja palasi takaisin juomaseuraan ja sai palkkansa urotyöstään, kannun viinaa. Mutta jälestäpäin tuolla miehellä ei ollutkaan minkäänlaista rauhaa. Vainaja, jota hän oli kanniskellut kävi joka yö häntä kiusaamassa ja vaivaamassa ja vaati kadonnutta jalkaansa takaisin. Eikä tuo juoppo päässyt ennen rauhaan, ennenkuin hän oli lumesta etsinyt katkenneen jalan, vienyt sen hautaan ja peittänyt multa.

Kertomus tuntuu mielikuvituksen kaunistamalta, mutta ytimen pitäisi olla totta. Tämä jo osoittaa tavatonta mielen raakuutta 1).

Juoppouden mukana lisääntyivät monenlaiset muut paheet, sabbatinrikokset, uhkapeli ym., mutta erittäinkin epäsiiveellisyys, joka jäytävänä matona kalvaa siiveellisen elämän elinjuuria, ja josta aviottomien lasten suhteellisesti suuri luku on todistuksena.

Miten suuri aviottomien lasten luku kuvattavana olevan aikakauden alussa lienee ollut, on vaikea sanoa, kun virallista tilastoa

---

1) Kertonut tirehtööri A. Jurva

ei ole ennen vuotta 1749, ja seurakuntamme syntyneittenkin luettelot ovat vaillinaiset. Piispantarkastuksessa v. 1745 ei puhuta kansan siveellisestä tilasta mitään 1). Ehkei siitä ollut mitään huomauttamistakaan. Neljää vuotta myöhemmin eli v. 1749 syntyi Koskella 35 lasta ja niiden joukossa ainoastaan 1 avioton, joten aviottomia oli vain 2,9 %. Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla olihin kokonaista 19 puhdasta vuotta so. sellaista, jolloin ei ainoatakaan aviotonta lasta syntynyt.

Aviottomana syntyneitten luku verrattuna syntyneitten lukumäärään kymmenvuosittain laskettuna ynnä aviottomien prosenttimäärä selviää seuraavasta, mortaliteettitaulujen mukaan laatimastani taulusta.

Kuten siitä näemme, pysyi aviottomien lasten lukumäärä verrattain alhaisena. Mutta sitten vuosisadan vaihteessa tapahtuu muutos. Epäsiveellisyys rupeaa tuntuvasti kasvamaan.

Taulu, osoittava syntyneitten ja aviottomina syntyneitten lukumäärää ja aviottomien prosenttia vuosina 1750-1800.

Vuosina	Syntyi	Aviottomia	%
1750-1760	560	7	1,25
1761-1770	492	8	1,6
1771-1780	531	19	3,6
1781-1790	631	17	2,7
1791-1800	680	26	3,8

---

1) P.ptk. 29/6 1745 K.K.A.

Vuonna 1749 oli sakavuoteudesta tuomittuja naisia 5, mutta sa-
ta vuotta myöhemmin oli niitä 94. Tosin kyllä asukasluku oli kasva-
nut 1127 - 2382 eli kahdenkertaiseksi, mutta tuollaisten salavuo-
teutta harjoittavien naisten luku oli kasvanut 19 kertaiseksi.

Myös aviottomien lasten runsas lukumäärä osottaa epäsiiveellisyys-
den tuntuvaa kasvamista. Vuonna 1805 oli syntyneistä joka 8:s,
1815 joka 5:s, 1821 joka 6:s, 1839 joka 7:s, 1842 joka 6:s ja 1870
joka 6:s avioton. Muuten näkyvät aviottomien lasten luku ja prosen-
tit seuraavasta taulukosta, jonka olen laatinut vuosien 1801-1870
mortaliteettitaulukkojen perusteella. Siitä näemme, miten aviotto-
mien lasten prosentti jo vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä
oli kohonnut 8,6 %. Siitä se aina teki nousuaan ollen vuosisadan
puolivälissä 11,9 % ja v. 1870 10,5 %.

Taulu, osottava syntyneitten ja aviottomien lasten
lukua sekä aviottomien lasten prosenttia seurakun-
nassamme vuosikymmenittäin vv. 1801-1870 1)

Vuosina	Syntyi	Aviottomia	%
1801-1810	665	57	8,6
1811-1820	680	82	12,0
1821-1830	716	89	12,4
1831-1840	590	59	10,0
1841-1850	706	84	11,8
1851-1860	775	86	11,0
1861-1870	727	77	10,5
Seitsemänkymmenen vuoden keskipro- sentti			10,9

---

1) Sen johdosta, että joltakulta vuodelta on puuttunut mortaliteet-
titaulu, ovat puuttuvat numerot otettu keskimääräisyyttä sil-
mälläpitäen.

Jos vertaa jälkimmäistä taulukkoa edelliseen, niin huomaa, miten suuressa määrässä epäsiiveellisyys on seurakunnassamme kasvanut. Syyttä ei piispa Schauman v. 1872 pitämässään piispantarkastuksessa ankarin sanoin nuhdellut seurakuntalaisia heidän siiveettömyyttä elämästään.

Muista siiveellisistä epäkohdista mainittakoon varkaudet, joita silloin tällöin tapahtui. Niinpä v. 1840 tuomittiin eräs Porvolan mies hevosen varastamisesta maksamaan varastamansa hevosen sekä sen lisäksi sai hän 26 paria raippoja 1).

Suuremmat varkaudet tai ryöstöt ovat olleet verrattain harvinaisia; samoin murhat, joita kuvattavana olevalla aikakaudella mainitaan tapahtuneen 6, niiden joukossa lapsenmurhiakin.

Tällaista oli kosken seurakunnan siiveellinen tila. Varjopuolia oli ehkä enemmän kuin valopuolia. Tunnolliset opettajat kyllä tekivät työtä siiveellisen elämän parantamiseksi, mutta monen heistä täytyi surukseen havaita työnsä tuloksen vähiin supistuneen. Apuna papistolla oli ns. kuudennusmiehet ja kirkkoneuvosto, joista jo aikaisemmin on ollut puhe.

Rikollisia rangaistiin paitsi nuhteilla ja varoituksilla myös sakoilla ja jalkapuulla. Ensikertaisesta salavuoteudesta sai mies maksaa 10 hopeataalaria eli 4 ruplaa 80 kopeekkaa ja nainen siitä puolet yleissakkoa sekä kirkolle menevää sakkoa mies 4 ja nainen 2 hopeataalaria. Sitäpaitsi tuli sakotettujen saapua ripitettäväksi, joka tavallisesti tapahtui sakaristossa, joskus kirkossakin. Rikoksen uudistuessa kävi yleissakko kaksinkertaiseksi. Ne, jotka kihlauksen jälkeen, mutta ennen vihkimistä olivat pitäheet luvatonta yh-

---

1) Rikosluettelo v. 1840 K.K.A.

teyttä keskenään, tuomittiin maksamaan vain kirkolle menevät sakot. Jos avioliitossa oleva mies tai nainen hairahtui siveellisyysrikokseen, oli rangaistus monin verroin ankarampi. Niinpä tuomittiin talollisen vaimo Maria Heleena Henrikintytär, joka oli pitänyt luvantonta yhteyttä naimattoman miehen Joonas Adaminpojan kanssa, 80 taalarin sakkoon, käymään julkiripin ja maksamaan kirkolle 4 hopeataalaria tai "rahan puutteessa suorittamaan kirkon maksu vastaavalla työllä" 1).

Sellaisista rikoksista kuin eläimeen sekaantumisesta oli rangaistus sama kuin murhasta. Niinpä renki Benjam Jaakopinpoika Palomaasta, tuomittiin mestattavaksi ja roviolla poltettavaksi. Tuomio kuitenkin muutettiin elinkautiseksi vankeudeksi 2).

Tahallisesta murhasta rangaistiin siten, että rikollinen mestattiin ja roviolla polettiin 3). Kun 19:llä vuosisadalla enää vain aniharvoin pantiin kuolemantuomio täytäntöön, muutettiin tuomio määräaikaiseksi pakkotyöksi. Mutta ennenkuin rikollinen vietiin kuritushuoneeseen, häntä piiskattiin. Näin meneteltiin piika Maria Kristiina Kallentyttären kanssa Kavunkorvesta. Hänet oli lapsenmurhasta tuomittu kuolemaan, mutta Turun Hovioikeus lievensi tuomiota määräten hänelle 30 paria raippoja, käymään julkiripin Kosken kirkossa sekä 10 vuodeksi yleiseen työhön Lappeenrannan kuritushuoneelle 4).

Tavallisin rankaisu varkaille ja ryöväreille oli 40 paria raippavitsoja 5). Piiskaaminen kävi siten, että rikollinen sidottiin

1) Rikosluettelot v.1850 K.K.O.

2) Rikosluettelot v.1843 K.K.A.

3) 3/5 1825 mestattiin Hautamäen torppari Juho Simonpoika Porvolan Hautamäestä. Hän teki murhan 1823. Ainoa mestaus, joka täällä tunnetaan.

4) Rikosluettelot v.1840 K.K.A.

5) Koskella oli v.1840 42 piiskattua.

puuhun, paljastettiin selkä ja lyöjä "riisariksi" nimitetty otti 2 metrin mittaista koivuvitsaa ja löi niillä kolme kertaa, heitti ne pois ja otti uuden parin. Neljäkymmentä paria eli 120 lyöntiä oli ankara rangaistus.

Mutta pahantekijä ei sillä pelastunut, että sai selkäsaunan, vaan piiskakylvystä vietiin miehet Viaporiin ja naiset Lappeenrantaan pakkotyöhön. Sieltä päästyä he julkisesti ripitettiin kirkossa. Kosken vanhat kirkot näkivät monta ripitystä, joka oli juhlallinen toimitus. Kun aamulla soitettiin yhteen, astui kirkon pääovesta sisään vartijan saattamana vanki harmaaraitaisessa puvussa. Miesvangilla oli kahleet ja loissa, jotka kalinallaan rikkoivat kirkon pyhän hiljaisuuden ja herättivät pienissä lapsissa pelkoa. Ihmiset katselivat uteliaina outoa kirkkovierasta. Vanki vietiin istumaan ristikäytävästä alaspäin ensimmäiseen penkkiin, joka vartavasten oli jätetty tyhjäksi. Jumalanpalveluksen jälkeen hän nousi, astui ristikäytävälle ja polvistui papin eteen. Pappi piti puheen, vanki tunnusti rikoksensa ja sai papilta synninpäästön kaikkien kuullen. Rikos oli sovitettu, rikollinen vapaa ja päässyt takaisin muun seurakunnan yhteyteen. Varmaan tällainen menettely oli omiansa monessa rikollisentalussa herättämään mielenmuutoksen, sillä 1850 jälkeen alkaa rikollisuus vähetä. Tehokkaimmin siihen ehkä vaikuttivat Jumalan rangaistukset, jotka nälkävuosien muodossa vuosina 1867-68 kohtasivat maata.

Vielä meidän on muutamalla sanalla mainittava köyhien ja vaivasten hoidosta sekä seurakunnan osallisuudesta tähän.

Huolenpito köyhistä ja vaivaisista on kristinuskon alusta asti kuulunut rakkauden uskontoon. Jo apostolisella ajalla koottiin kolehteja seurakunnan köyhiä varten 1). Keskiajalla hoidettiin köyhät

---

1) Apt. 6: 1-7; II: 29, 30

ja vaivaiset luostareissa ja erityisissä armeliaisuuslaitoksissa ns. hospitalaissa. Vuoden 1571 kirkkojärjestys kehoittaa jokaista pitäjää rakentamaan vaivaistupia, joissa sen vaivaisia elätettäisiin. Myös vuoden 1686 kirkkolaissa säädettiin, että joka pitäjän oli rakentaminen oma köyhäinhuone. Tätä määräystä ei koskella kumminkaan kuvattavanamme olevana aikana noudatettu, vaan säivät köyhät ja vaivaiset kerjäämällä hankkia elatuksensa. Sittemmin ruvettiin heitä hoitamaan ns. ruotujärjestyksen mukaan, so. vaivainen kuljetettiin talosta taloon saaden kussakin nauttia elatusta ja hoitoa talon suuruuden mukaan pidemmän tai lyhyemmän ajan. Orpolapset ja sairaat vanhukset, joita ei voitu kuljettaa talosta taloon, annettiin vähimmän vaativalle hoidettavaksi. Hoitopalkka vaihteli 2-4 tynnyriin rukiita vuodessa. Vaivaisia oli kahta lajia nim. ruotuvaivaiset ja kirkonvaivaiset. Viimeksi mainituille jaettiin avustusta kirkon varoista. Tapana oli vaivaisilla koota varoja häissä, ristiäisissä ja hautajaisissa 1). Myös juoppoussakoista maksettiin osa köyhille 2).

Olemme tulleet esityksemme loppuun ja samalla sinne, missä seurakuntaelämä päättyy, missä meidän kaikkien tiet yhtyvät ja missä nuoret ja vanhat, rikkaat ja köyhät, kunnialliset ihmiset ja konnat rinnatusten rauhassa lepäävät.

Entisaikoina merkitsi kirkkopiha ja hautausmaa samaa. Syy oli se, että maaseudulla ja usein kaupungeissakin hautausmaa oli kirkon ympärillä eli kirkko keskellä hautausmaata. Siitä johtui sananpörsikin "minun isäni lepää sen tai sen kirkon juurella". ENTISAIKOINA oli tapana myös haudata kirkon permannon alle. Kivikirkkoa pidet

---

1) P.ptk. 1796 ja k.kok.ptk. 1864-1870

2) Rikaosluettelot 1829-1850 k.k.a.

tiin turvallisempama lepopaikkana kuin puukirkkoa. Ajateltiin, että kivikirkko, kun se on hyvin lujalle perustukselle rakennettu, kestää ja pysyy paikallaan vuosisatoja. Puukirkko sensijaan mätäneepian ja uusi tehdään, jos sopivaksi katsotaan, uuteen paikkaan. Ja sentähden luultiin vainajain luitten saavan levätä kivikirkon permannon alla koskemattomina ja rauhassa aina tuomiopäivään asti. Mutta miten siinä onkaan erehdytty !

Meidän aikoinamme on kirkkojen permannot nostettu ylös, vainajain luut kootut ja siirretyt pois tavalliseen hautausmaahan. Eikö siinä ole tehty vääryyttä, niille, jotka kalliilla hinnalla ovat sellaisen hautasijan itselleen hankkineet ? Siihen aikaan, jolloin vainajia kirkon alle haudattiin, olisi sellainen teko ollut huutavaa vääryyttä. Nykyaikana ei sitä pidetä suurempana vääryytenä kuin mummioitten siirtämistä Egyptistä Englantiin. Ei ole lakia, kun ei ole kantajaa ! Nykyaika pitää vääryytenä sitä, kun sallittiin ensinkään permannon alle haudata ilmaa saastuttamaan ja turmelemaan kirkkoväen terveyttä. Vääryyden ja oikeuden käsitys riippuu usein aikakauden yleisestä käsityskannasta.

Kosken vanhimman samoin kuin v. 1731-36 rakennetun kirkon lattian alle on haudattu ruumiita, koska luita on löydetty perustuksia kaivettaessa. Siitä, oliko v. 1736 hyljätyn kirkon permannon alle haudattu, ei ole tietoa. Eräs vanha epäluotettava kartta osottaa sillä olleen oman hautausmaansa, mutta minkäänlaisia todisteita ei siltä paikalta ole ~~ihänitxiänitxi~~ löydetty.

Kun puukirkkoa katsottiin epäluotettavaksi lepopaikaksi, niin pyysi kapteeni Otto v. Essen kirkonkokouksessa v. 1805 äitinsä kapteenin lesken Beata Maria v. Essenin puolesta saada rakentaa Kosken hautausmaalle sukuhauta kivistä. Pyyntöön myönnyttiin sillä

ehdolla, ettei sitä rakenneta keskelle hautausmaata 1). Myös Bellmanin suku täällä hankki itselleen hautakammion ja Leinelän Ylästalo ruumiskellarin.

Ne, jotka kirkon permannon alle tai hautakammioon kätettiin olivat varakkaita, pitäjän merkkihenkilöitä. Muut sitävastoin saivat sijansa kirkkomaalta ja rikollisille tuskin suotiin siunattuita multia silmille.

Vanhin hautausmaa oli vanhimman kirkon ympärillä Tervalan lähteen luona, mistä vielä viime vuosikymmeninä on löydetty ihmisen luita.

Toinen hautausmaa, se, jota nyt kutsutaan vanhaksi hautausmaaksi, oli alkuaan varsin pieni, koska raja kulki Kurjalan hautakammion sivu. Sentähden v. 1809 päätettiin hautausmaata laajentaa, koska se jo oli niin ahdas, että haudattuita oli täytynyt kaivaa ylös, jotta uusille saatiin sijaa. V. 1863 päätettiin siitä kaivaa suuret kivat pois ja siten syntyneet kuopat täyttää mullalla, jotta siten muodostuisi lisää hautasijoja. Viimeisen kerran sitä laajennettiin v. 1872 2).

Kurjalan tien varrella on hietakuoppa, jota nimitetään sanna-tahaudaksi. Kansan kertoman mukaan venäläiset hautasivat siihen kaatuneitansa Suomen sodan aikana. Kertomus lienee todenperäinen, koska sannanottajat silloin tällöin ovat saaneet lapoonsa luunkappaleita.

---

1) K.kok.ptk. 7/4 1805

2) K.kok.ptk. 5/11 1809, 8/11 1863, 5/5 1872

Painettu kirjallisuus

Akiander, Mathias, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift 2. Helsingfors 1868-69.

Bergroth, Elis, Suomen kirkko 1-2, Porvoossa 1903.

Colliander, O. I., Suomen kirkon paimenmuisto 1. Helsingissä 1910.

Forsman, J.R., Suomen kirkollisten olojen uudistus Ison vihan jälkeen. Turku 1899.

Hornborg, A.J., Sammandrag af Domkapitlets i Borgå härförinnan otryckta cirkulärbrev (1725-1829) Borgå 1872.

Koskinen, Y., Suomen kansan historia, Helsingissä 1882.

Lindeqvist, K.O., Ison vihan aika Suomessa, Porvoossa 1919.

Oma Maa 2, Porvoossa 1908

Pietilä, Antti J., Daniel Juslenius, Hänen elämänsä ja vaikutuksensa 2. Porvoossa 1910.

Rapola, F. O., Häme. Helsinki 1908.

Schybergsson, M.G., Suomen historia 2. Helsingissä 1904.

Siren, A.F., Matrikel. Borgå 1854.

Siven, Alb., Suur-Hollolan vaiheita. Lahti 1906.

Suolahti, G., Suomen papisto 1600- ja 1700-luvulla. Porvoossa 1919.

Tietosanakirja 3, 4, 7. Helsingissä 1911, 1912, 1915.

Wilskman, Sven, Swea Rikes ecclesiastique verk i alphabetisk ordning 1. Skara 1760.

Markus Hiekkanen:

HÄMEENKOSKEN KIRKONRAUNIO

Saatteeksi opastukselle ja esittelylle kirkonpaikalla 23.7.1995

Hämeenkoski kuuluu niihin Turun keskiaikaisen hiippakunnan alueisiin, joissa kirkollista itsenäistymispyrkimystä syntyi vasta aivan keskiajan lopulla 1400-luvun lopulla tai 1500-luvun alussa. Hallinto- eli nimismiespitäjänä Hämeenkoski tunnetaan jo vuodesta 1407 alkaen, mutta kirkollisista oloista ei keskiajalta ole lainkaan tietoja. Uuden ajan alun lähteistä kuitenkin näkyy, että Hämeenkoskella oli kirkollinen tila (myöhemmin lukkarin virkatalo). Siellä on todennäköisesti keskiajan lopulla kestitetty emäseurakunta Lammin kirkkoherraa tämän käydessä määräväleihin toimittamassa messun. Vuonna 1541 Hämeenkoski irtautui Lammin kappeliseurakunnaksi, joten aikaisemmin sillä siis lienee ollut eräänlainen seutukirkon (myöhemmin luterilaisen ajan saarnahuoneen keskiaikainen vastine) tai kulmakuntakirkon luonne. Kirkkoherrakunta Koskesta tuli 1870.

Kirkko ja kirkkomaa sijaitsevat Hämeenlinnasta Viipuriin johtavan keskiaikaisen ns. Ylisen Viipurintien pohjois- ja Kurjalan kartanoon johtavan tien (Käikäläntie) itäpuolella. Välittömästi paikan pohjoispuolella on vesirikas lähde, jota on pidetty v. 1651 mainittuna Suurena Ämmänlähteenä, pakanallisena uhripaikkana. Kirkon on arveltu rakennetun tälle katoliselle kirkolle takavarikoidulle pyhälle paikalle. Mahdollisesti näin voi olla, mutta yhtä hyvin nimi on myöhempää perua. Uhreja paikalle tuotiin ainakin vielä 1748.

Kirkkorakennuksesta on jäljellä sen runkokuoneen (kirkkosali) seinämuurit alimmilta osiltaan. Kaivauksin ja vanhoihin tiedoin on kyetty hahmottamaan sakariston ja eteisen (1. asehuoneen) paikka. Rauniosta suoraan itään on kiven- ja maansekainen kumpane, joka on mahdollisesti kellotapulijäännös. Kirkkomaan aidasta sanottiin vielä 1895 näkyneen jälkiä.

Kirkkorakennuksen pohjakaava on pitkänomainen kahdeksankulmio. Vuonna 1962 tehdyissä kaivauksissa (joiden perua ovat muurien vierellä näkyvät maakasat ja -vallit) tultiin siihen tulokseen, että raunion alla olisi mahdollisesti suorakaiteenmuotoisen kivi-kirkkorakennuksen jäännös. Tämä kuitenkin vaikuttaa kirjoittajan mielestä epäuskottavalta lähinnä asiaan

liittyvien ajoituksellisten vaikeuksien takia.

Riippumatta siitä, onko kivikirkko ollut muodoltaan suorakaide tai kahdeksankulmio, ei sitä rakennettu ennen 1400-luvun loppua, todennäköisimmän rakennusajan ollessa 1500-luvun alkuvuosikymmenet mutta ennen 1550-lukua. Se tehtiin mitä todennäköisimmin yhtenäisen suunnitelman mukaisesti (mukaanlukien sakaristo ja asehuone/eteinen) 1-3 rakennuskeskeisen aikana.

Kirkkoon kuuluneita keskiaikaisia esineitä ei tunneta lukuunottamatta erästä rautaista kynttilänjalkaa. Vuonna 1578 myönnettiin Kosken kappalaiselle viljaa kirkonkellon ostamiseksi.

Kivikirkon rakentaminen on täytynyt olla erittäin suuri ponnistus pienelle yhteisölle, jolla ei ole voinut olla kirkkopitäjän tai edes (ennen 1541) kappelin säännöllisiä tuloja. Tämän vuoksi ei ole yllättävää, että kappeliseurakunnan menettäessä reformaation edetessä vähätkin tulonsa, rappeutui kirkko vuosihuollon ja korjausten puutteessa. Jo vuonna 1597 sen todettiin olevan kokonaan rappiolla.

Näyttääkin siltä, että kirkko jouduttiin hylkäämään kokonaan 1600-luvun puoliväliin mennessä. Epäilen nopean rappeutumisen johtuneen osaltaan siitä, että kirkko syystä tai toisesta rakennettiin kostealle paikalle routivalle maaperälle. Koska myös epäilen kirkon alkuperäisen pohjakaavan olleen Rengon 1500-luvun alussa rakennetun kirkon tavoin olleen kahdeksankulmainen, ovat muodon aiheuttamat rakenteelliset ongelmat voineet olla edesauttamassa tuhoutumista (myös Rengon kirkko jouduttiin hylkäämään 1600-luvun puoliväliin mennessä).

Kirkonpaikka hylättiin kokonaan ja esim. vuonna 1705 piirrettyyn karttaan se on merkitty rauniona. Hylättyinä ja unohdettuna se oli 1800-luvun lopulle asti, jolloin Suomen Muinaismuistoyhdistyksen viidennen retkikunnan tutkija Alfred Hackman 1892 teki siitä havaintoja ja Suomen Museossa ilmestyi A. Leinon kirjoittama artikkeli. Sitten se taas sai olla rauhassa 70 vuotta, kunnes 1962 paikalla tehtiin yllä mainittuja kaivauksia.

Nyt kirkonrauniota ja sen ympäristöä on taas alettu raivata esille tiheästä lehtimetsästä. Seurakunnan, kunnan ja museoviraston päämääränä on lähivuosien kuluessa nostaa Hämeenkosken kirkonraunio ja sen ympäristö sille kuuluvaan kansalliseen arvoonsa muistomerkkinä ja nähtävyytenä. Ensimmäisenä toimenä on jo osaksi tehty puuston ja muun kasvillisuuden raivaus. Kuluvan kesän lopulla tehdään alueesta museoviraston toimesta tarkka mittauspiirustus. Mahdollisesti jo kesällä 1996 tehdään paikalla arkeologisia kaivauksia, joiden avulla ehkä ratkeaa kysymys kirkon pohjakaavasta ja saadaan rakennuksen tarkempaan ajoitukseen tarvittavia tietoja. Myös opastustaulu ja polut järjestetään.